

Militaire Spectator

100 JAAR
SMG
1891-1991
Sectie Militaire Geschiedenis

WAARIN OPGENOMEN DE
OFFICIËLE MEDEDELINGEN
VAN DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Honderd jaar Sectie Militaire Geschiedenis van
de Landmachtstaf! Een terugblik alleen is niet
voldoende (zie het editoriaal in dit nummer)

Militaire Spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris: drs. F. J. J. Princen
Peuleyen 164, 2742 EP Waddinxveen

Ledenadministratie:
K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

T. de Kruijf
brigade-generaal der genie

p/a HKS, Frederikkazerne
v.d. Burchlaan 31, 2597 PC Den Haag
Telefoon (070) 3 16 66 29

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

B. A. C. Droste
commodore Koninklijke luchtmacht

REDACTEUREN:

J. F. W. van Angeren
luitenant-kolonel Kon. luchtmacht

Ir. J. W. van Bommel
kolonel van de technische staf

J. M. J. Bosch
luitenant-kolonel der cavalerie

drs. J. W. M. Schulten
kolonel van de verbindingdienst b.d.

drs. Ch. F. Turpijn
kolonel van de militair psychologische
en sociologische dienst

BUREAU REDACTIE/PRODUKTIE:

Kalvermarkt 28, 2511 CB Den Haag
Telefoon (070) 3 18 68 67

ABONNEMENTEN:

f 30,-, buitenland f 40,- per jaar
Losse nummers f 3,-

ADVERTENTIES:

N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij
Postbus 6, 7940 AA Meppel
Telefoon (05220) 6 86 66

I.s.m. CET Reclame & Publiciteit
Rogge 19, 5521 RX Eersel
Commerciële zaken: A. H. C. Thijssen
Telefoon (04970) 1 67 89

NADRUK VERBODEN

<i>Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht</i>	198
<i>Editoriaal:</i> Honderd jaar militaire geschiedenis	199
drs. M. H. Meijerink: Zelfbeheer: de overheid in de bocht	201
drs. R. de Winter: Koninklijke Luchtmacht Academie. Een ideaal uit de jaren '50.	208
prof. dr. G. Teitler: Dienstplicht ter discussie. De eerste naoorlogse ronde, 1967-1971	217
drs. E. J. L. van Uum: Hernieuwde discussie over dienstplicht in Nederland	223
drs. P. W. Pierik: Hongarije als „wapenbroeder” van Nazi-Duitsland. Moeizame weg naar een eigen plaats in Europa	227
De droom van een compagniescommandant	232
<i>Boeken</i>	236
<i>Vakpers:</i> Nieuwe legerlogistiek	240

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT
KONINKLIJKE LUCHTMACHT

KL/KLu-mededelingen/ orders cf VS 2-1100

KL-order (CLAS/BSL) 15/6. Lijst van te nemen maatregelen in geval van een calamiteit (900724).

KL-order (BLS) 53/86. Regeling gedragswetenschappelijk onderzoek in de KL (900724).

KL-order (DEBKL) 21.2/33. KL-publicaties t.b.v. KLu (900724).

KL-order (CLAS/BLS) 04.2/27. Hoogste bedragen voor: A Onderdeelsondersteuningsfonds, B schoonmaakartikelen (900814).

KL-med. (BLS) 85.1. Berichten die op civiele adressen moeten worden afgeleverd (901001).

KL-med. (CLAS/BLS) 85.2. Facsimileberichten (901001).

KL-order (DEBKL) 04.8/15. Procedure rapporten accountantsdienst (901001).

KL-order (DEBKL) 55.3/2. Informatieverstrekking aan de algemene rekenka-

mer (901001).

KL-order (LAS) 78.554. Brevetten voor militaire parachutisten (901001).

KL-order (DEBKL) XX.X/1. KL-orders en KL-mededelingen (901001).

KL-order (CLAS) 45/1. Het beheersen van het energieverbruik (910123).

Mededelingen van het Commando Opleidingen Koninklijke landmacht

Verschenen en opgenomen in VS 2-2506, Index van voor de KL van kracht zijnde boekwerken.

VS 7-514, 2e oww. Pistoolmitrailleur 9 mm Uzi, M61.

VS 44-32. Pantserlucht doelartillerie.

VS 44-33. Bediening van het kanon, lucht doel, zelfvoortbewegend.

KL-order (DPKL) 51.2/200. Opkomstdata, bevorderingsdata alsmede data groot verlof en klein verlof in afwachting van groot verlof voor dienstplichtigen der Koninklijke landmacht (910123).

KL-order (Ministeriële regeling) 86/14. Telecommunicatie-aangelegenheden Koninklijke landmacht; niet van toepassing in tijd van oorlog (901108).

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

VS 11-7. Radiotelefonieprocedure, 6e dr. In deze druk zijn nieuw opgenomen: hfdst. 3, Berichtenwisseling op tactische radionetten; hfdst. 4, Berichtenwisseling op niet-tactische radionetten; hfdst. 6, Telefonietelexprocedures, welk hoofdstuk het voorschrift VS 11-25, Radiotelefonietelexprocedures, vervangt. VS 11-25 is bij deze vervallen.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Einde van de Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en Koninklijke luchtmacht

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGS WETENSCHAP

Op donderdag 30 mei a.s. te 20.00 uur houdt de vereniging voor leden en andere geïnteresseerden een bijeenkomst in samenwerking met het Nederlands Genootschap voor Internationale zaken. In de aula van het Haags Gemeentemuseum, Stadhouderslaan 41, Den Haag, zal François Heisbourg, directeur van het International Institute for Strategic Studies (IISS) te Londen, spreken over

Possibilities for a pan-European security-structure

Na de voordracht wordt, zoals gebruikelijk, gelegenheid geboden voor discussie.

Aanmelding: tel. (070) 3 16 66 29, tijdens werkuren.

Honderd jaar militaire geschiedenis

Op 24 april vierde de „geschiedschrijver” van de Koninklijke landmacht, de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf het 100-jarig bestaan. Bij Koninklijk Besluit van 24 april 1891 werd de toenmalige lkol F. de Bas belast met „het doen van naspeuringen en het maken van studiën op het gebied van de Nederlandsche krijgsmacht”.

Dat de krijgsgeschiedenis in Nederland werd erkend als gebied van wetenschappelijk onderzoek is met name aan De Bas te danken. Het is hier niet de plaats om uitgebreid stil te staan bij de organisatie van het krijgsgeschiedkundig onderzoek in de loop van de jaren en bij hen die aan dat onderzoek leiding hebben gegeven of eraan hebben meegewerkt. Belangrijker is het de ontwikkelingen in verleden en heden aan te geven alsmede de richting waarin de militaire geschiedschrijving zich beweegt. Uiteraard kan ook niet worden voorbijgegaan aan de uitgaven, die door de sectie zijn verzorgd.

Tot de belangrijkste publikaties behoren *Het Staatse Leger*, waarvan aanvankelijk F. J. G. ten Raa de auteur was en later J. W. Wijn; *De strijd op Nederlands grondgebied tijdens Wereldoorlog II*, voor een belangrijk deel van de hand van V. E. Nierstrasz, en de serie *Nederlands-Indië contra Japan*, met verschillende auteurs. Opvallend is, dat in de beide

laatste series de krijgshandelingen uitgebreid en zeer in detail worden beschreven. Het interpreteren en analyseren is grotendeels achterwege gebleven en als het toch is gebeurd, dan heeft dat voornamelijk betrekking op (kleinschalig uitgevoerde) gevechtsacties. Het plaatsen van de gebeurtenissen in een breder politiek-strategisch verband blijft eveneens veelal achterwege. Het was in feite op 19e eeuwse leest geschoeide krijgsgeschiedenis.

In de jaren '70 en '80 hebben zich bij de Sectie Militaire Geschiedenis ingrijpende wijzigingen voltrokken, in lijn met de internationale ontwikkelingen op het vakgebied. De krijgshandelingen worden nu wel in een bredere politiek-strategische context geplaatst, en ook het functioneren van de vredesorganisatie werd onderwerp van studie. Door aandacht te geven aan de maatschappelijke effecten van de krijgsmacht levert de Sectie thans ook een bijdrage aan beleidsontwikkeling. Met name geldt dat indien historische kennis onontbeerlijk is, waarbij men kan denken aan het veteranenbeleid.

Voorts voorziet de Sectie ook in de groeiende maatschappelijke behoefte aan meer kennis van het militaire verleden. De bijdrage, die de historische afdelingen van de krijgsmacht leveren aan de beeldvorming over de krijgsmacht in de samenleving, is recent nog eens beklemtoond in het rapport *De publieke presentatie van de krijgsmacht*. De Maatschappelijke Raad voor de Krijgsmacht stelt daarin: „Aan een goed corporate image van de krijgsmacht kan eveneens het werk van de historische afdelingen (...) bijdragen”.

Om kort te gaan, de Sectie Militaire Geschiedenis is geëvolueerd tot een toonaangevend onderzoeks-, documentatie- en voorlichtingscentrum voor de militaire geschiedenis, hetgeen ook treffend tot uitdrukking komt in de naamsverandering: militaire geschiedenis in plaats van krijgsgeschiedenis.

Aan de operationele geschiedschrijving zijn de veranderingen niet ongemerkt voorbijgegaan. De samenhang tussen de krijgshandelingen en de omgevingsfactoren dient in beschrijving en analyse tot uitdrukking te komen. In twee editoria (juni en juli 1976) heeft de Militaire Spectator deze wijze van geschiedschrijving van harte ondersteund. Een recent voorbeeld is het boek *Mei 1940* van drs. P. Kamphuis en dr. H. Amersfoort, verschenen in het voorjaar van 1990. Dat een dergelijke wijze van geschiedschrijving wordt gewaardeerd, blijkt uit positieve beoordelingen en de verkoopcijfers.

De Sectie Militaire Geschiedenis richt zich momen-

teel zowel op meer populaire uitgaven als op wetenschappelijke produkties. Ook mag niet onvermeld blijven dat regelmatig bijdragen worden geleverd aan het militaire onderwijs, aan symposia, tentoonstellingen e.d. Tot de voor een breder publiek geschreven publikaties behoort de zg. brochurereeks, waarvan die over de trouwe-dienstmedaille en het officierskruis ongetwijfeld het bekendst zijn. Met deze reeks beoogt de sectie bij bepaalde gebeurtenissen (jubileum, naamgeving kazerne e.d.) de relatie van het heden met het verleden tot uitdrukking te brengen.

Het wetenschappelijke werk heeft wellicht een minder brede bekendheid, maar ook op dit gebied is inmiddels een reputatie opgebouwd. Voor de wetenschappelijk geïnteresseerden zijn de „Bijdragen” en de jaarlijks verschijnende „Mededelingen” geen onbekenden. Het recente boek *Marsroutes en dwaalsporen* van dr. P. M. H. Groen, over het Nederlandse militair-strategische beleid in Indonesië in 1945-1950, heeft de nodige aandacht gekregen. De sectie zit niet stil en voor de komende jaren staan verschillende boeken en brochures op het programma.

Hoe goed de publikaties ook worden ontvangen en hoe positief de kritieken ook zijn, regelmatig dient de vraag te worden gesteld wat met deze operationele geschiedschrijving wordt beoogd. Geschiedenis kijkt terug, beschrijft en analyseert de beschreven situaties. Dat geldt ook voor de militaire historie, maar bij dit onderdeel van de geschiedenis is het gevaar zeer groot dat voorbeelden uit de geschiedenis worden gehanteerd en gekopieerd. Het ligt voor de hand te veronderstellen, dat in dergelijke situaties met name wordt gelet op de operaties, die succesvol zijn afgelopen, en dat de minder positief afgelopen acties terzijde worden geschoven. Een dergelijk gebruik van de geschiedenis is alleszins verklaarbaar, want het uitvoeren van militaire operaties brengt nu eenmaal een grote mate van onzekerheid mee. Enig „houvast” in het verleden kan dan meer zelfvertrouwen geven bij het kiezen van een wijze van optreden. Dat een dergelijke wijze van gebruik van de militaire geschiedenis veelal tot moeilijkheden zal leiden is overigens algemeen bekend. De vraag is: hoe dan wèl?

Bij het bestuderen van militaire geschiedenis zal steeds een antwoord moeten worden gegeven op het waarom van een bepaalde keuze, beslissing of wijze van uitvoering. Aandacht zal moeten worden

besteed aan de omstandigheden, het beoogde doel, de aard, de omvang van de beschikbare middelen e.d. Uit de beantwoording van deze soort vragen zal blijken dat de omstandigheden nooit identiek zijn. Uit de verdere analyse zullen ook de redenen naar voren moeten komen van het al dan niet succesvol verlopen van een bepaalde operatie. Het op deze wijze uitvoeren van evaluaties kan leiden tot verbetering van het inzicht in het uitvoeren van operaties, die per definitie complex zijn. In dat verband moet tevens worden gelet op het niveau dat wordt geëvalueerd. Op tactisch niveau kan de operatie een succes zijn geweest, maar op strategisch niveau tot een mislukking hebben geleid. In dat kader dienen tevens bijzondere omstandigheden en invloeden, zoals de personele en materiële situatie, de aandacht te krijgen.

Met zulk een benadering kan de militaire geschiedenis een belangrijke bijdrage leveren aan de vorming van met name het personeel dat onder gevechtsumstandigheden op de verschillende niveaus in de organisatie beslissingen moet nemen. Dat houdt in, dat zowel in de initiële opleidingen als in de verdere loopbaanopleidingen militaire geschiedenis moet worden behandeld. De Sectie Militaire Geschiedenis kan daaraan een belangrijke bijdrage leveren, niet alleen door de medewerkers te laten optreden als (gast)docent, maar ook door ten aanzien van dit onderwerp coördinerend op te treden tussen de verschillende opleidingsinstituten en zodoende richting te geven aan het militair-historische onderzoek.

De sectie richt zich momenteel, conform de taakstelling, vooral op de Nederlandse landstrijdkrachten. Mede in verband met de genoemde onderwijskundige aspecten zou kunnen worden overwogen het werkgebied uit te breiden tot de militaire operaties uit de 20e eeuw, wier analyse ook nu nog profijtelijk kan zijn.

De Sectie Militaire Geschiedenis heeft in de afgelopen jaren verschillende nieuwe activiteiten ontplooid en daarbij blijkt gegeven over een grote vitaliteit te beschikken. Ongetwijfeld zal een taakuitbreiding met dezelfde energie worden opgepakt.

Wij wensen de honderdjarige van harte geluk en spreken de hoop uit dat in de toekomst vooral de gebeurtenissen hoeven te worden beschreven, die ook voor de lezer van nu reeds geschiedenis zijn.

drs. M. H. Meijerink

secretaris-generaal ministerie van onderwijs en wetenschappen

Zelfbeheer: de overheid in de bocht

De vele veranderingsprojecten die in de afgelopen jaren voor en binnen de overheid zijn aangekondigd en vervolgens veelal stukliepen, kunnen gemakkelijk tot het gevoel leiden dat ook het nu ogenschijnlijk zo populaire fenomeen van zelfbeheer uiteindelijk wel weer een doodgeboren kindje zal blijken te zijn.

Door deze uiteenzetting zal ik duidelijk maken dat dat nu juist niet het geval zal zijn. Dat zelfbeheer niet een zoveelste enthousiast aangezette maar kansarme poging is om de overheidsorganisatie beter te laten functioneren, maar dat het een exponent is van een onontkoombaar proces van verandering in en heroriëntatie op de rol, de werkwijze en de kwaliteit van het overheidsapparaat.

In deze bijdrage zal de aandacht daarom niet uitsluitend, of zelfs maar hoofdzakelijk, zijn gericht op zelfbeheer, maar zal juist worden gepoogd dat verschijnsel in een ruimer kader te plaatsen. Met de titel „Zelfbeheer: de overheid in de bocht” heb ik dat willen suggereren. Veranderingen binnen de overheid houden niet op bij zelfbeheer. Die veranderingen zijn fundamenteeler van aard. Zelfbeheer vervult daarin een katalyserende functie.

Noodzaak tot veranderen

De positie van de overheid in onze samenleving is met name in de laatste 10, 15 jaar erg verslechterd. De overheid is niet afdoende erin geslaagd

Ter gelegenheid van de 162e Dies Natalis van de Koninklijke Militaire Academie heeft drs. M. H. Meijerink een voordracht gehouden over zelfbeheer. Omdat zelfbeheer momenteel op verschillende plaatsen in de krijgsmacht toepassing vindt en naar verwachting nog zal worden uitgebreid, acht de redactie een bredere bekendheid van deze interessante voordracht op haar plaats. Nevenstaand is de tekst, behoudens een kleine wijziging van de inleiding, integraal afgedrukt.¹

een antwoord te vinden op de toenemende maatschappelijke problemen van de jaren '70 en '80. Ondanks de sterke groei van de overheidssector is het besturende, regulerende en ordenende vermogen van de overheid alleen maar minder geworden. In andere verbanden heb ik dit al eens getypeerd als „groei wegens gebrek aan succes” en „de overheid van heelmeester naar infectiehaard”.²

Prof. De Leeuw heeft de wetmatigheid van onvoldoende besturend vermogen onder bepaalde omstandigheden willen aantonen³, en ik heb de neiging die wat dialectische visie op de relatie overheid-maatschappij te ondersteunen: de overheid heeft door onvoldoende sturend vermogen tegenkrachten opgeroepen die haar nu dwingen tot andere, en vooral effectievere, sturing. Overigens zijn wij in Nederland niet de enigen die met dit vraagstuk worden geconfronteerd. Ook in een aantal ons omringende landen staat de overheid onder druk; zie bv. de berichten uit Groot-Brittannië, Zweden, Frankrijk en Denemarken.

Hoe kan de „verwording” van de overheid worden verklaard? Hier volgen enkele analytische opmerkingen vanuit twee onderscheiden maar sterk samenhangende invalshoeken.

1 De verwording van de overheid kan worden verklaard door enkele kerngebreken die nauw samenhangen met de aard van de overheidssector. De overheid brengt geen goederen of diensten voort volgens een markt- en prijsmechanisme,

¹ Aan de voorbereiding van deze voordracht is meegewerkt door drs. J. Drenth (gem. Groningen), drs. C. M. M. Paardekooper en drs. J. H. Schaap (beiden min. van O en W); uiteraard is de inhoud voor rekening van drs. Meijerink (tot 1 juni 1990 dir.-generaal Economie en Financiën min. v. defensie).

² M. H. Meijerink — Veranderingsmanagement (deel 1 van drie thema-artikelen). *Studieselectie* (1988)(5).

³ A. C. J. de Leeuw — Het besturingsvermogen van de overheid. *Bestuur* (1988)(3).

maar op basis van een democratisch budgetmechanisme. En dat heeft de tekortkomingen in het functioneren van de overheid structureel in de hand gewerkt. Wanneer de maatschappelijke vraag of behoefte ondergeschikt wordt gemaakt aan het overheidsaanbod loopt de doelgerichtheid van de overheidsorganisatie gevaar. Immers, het doel en de legitimiteit van dat doel zullen als vanzelfsprekend worden aangenomen. De overheid komt dan niet meer toe aan een noodzakelijke afweging en mist het vermogen bij nieuwe of veranderende maatschappelijke behoeften, die beslag op middelen zullen leggen, met succes te zoeken naar mogelijkheden om middelen vrij te maken.

Overheidsorganisaties zijn door de jaren heen uiterst vaardig gebleken in het claimen van middelen en in het beargumenteren van de juistheid van bestaand beleid, maar uiterst zwak in het afwegen en in het maken van keuzen en prioriteiten.⁴ Deze tekortkoming die, zoals gezegd, alles te maken heeft met het budgetmechanisme, is bv. voor de Adviescommissie Rijksdienst, de ARD, aanleiding geweest te pleiten voor een periodieke, grondige doorlichting van de overheidsorganisatie.⁵

Ofschoon ik een activiteit als deze op zich toejuich, en daaraan vanuit het ministerie van O en W ook actief zal meedoen, vormt ze toch een incidentele correctie-inspanning; het zal in structurele zin waarschijnlijk weinig oplossen.

2 Een andere oorzaak voor de verwording van de overheid ligt in de organisatorische chaos die de overheid zo kenmerkt. Lange tijd is in ons bestel dominant geweest de conceptie van een overheid die in vele, zo niet alle, maatschappelijke terreinen haar ordenende — of, zo men wil: verzorgende — rol moet vervullen. Behalve het claimen van ordenende taken, nl. het ontwikkelen van op de samenleving gericht beleid, werd door de overheid ook de uitvoering van dat beleid geclaimd. En dat alles in en door een en hetzelfde apparaat. Vaak zijn politieke en maatschappelijke prioriteiten van vele jaren goed herkenbaar in overheidsorganisaties: nieuwe taken worden in nieuwe afdelingen e.d. aan de organisatie vastgeplakt.

Wat de gevolgen daarvan zijn laat zich raden. Ver-

antwoordelijkheden en bevoegdheden gaan door elkaar heen lopen en worden diffuus. Door de groei van het overheidsapparaat lekken veel geld en energie weg om de interne samenhang enigszins te verzekeren. Maar het belangrijkste effect is dat wij in doelstelling geheel verschillende organisatieonderdelen organisatorisch op één hoop gooien. Beleidsontwikkeling t.b.v. de politieke besluitvorming naast uitvoering van beleid t.b.v. burgers of andere „klantengroepen”. De dienstverlening aan de burgers, het maatschappelijke eindproduct, wordt niet zelden ondergeschikt gemaakt aan lang durende beleidsmatige benaderingen en overwegingen.

Deze organisatorische notie heeft belangrijke gevolgen voor de wenselijkheid van ontwikkelingen als zelfbeheer. Ik kom hierop terug.

Natuurlijk zijn in de loop der jaren verschillende pogingen ondernomen om verbeteringen aan te brengen in het functioneren van het overheidsapparaat. Denk bijvoorbeeld aan de analyses van de Commissie-Vonhoff van tien jaar geleden. Wij herinneren ons ook nog maar al te goed de met veel verve geïntroduceerde managementsystemen als planning, programmabudgettering enz., maar die pogingen liepen toch op niets uit. Daarvoor is een simpele reden te geven: het ontbreken van het heilige vuur en, om in overeenkomstige termen te blijven, het ontbreken van het heilige moeten.

Welnu, die periode ligt definitief achter ons. Vergeende bezuinigingsoperaties en budgettaire kortingen waarmee eerst de lokale overheden zichtbaar werden geconfronteerd en later de departementale organisaties, dwongen het overheidsapparaat tot een kritische zelfbeschouwing. Budgettaire druk leidde ertoe dat de overheidsorganisaties eindelijk eens gingen — of beter: móésten — nadenken over *issues* die voor elke onderneming in de marktsector als vanzelfsprekend centraal staan: doen wij de dingen wel goed, en: doen wij de goede dingen.

Dat vormde het klimaat waarin verschillende initiatieven opkwamen ter verbetering van de bedrijfsvoering en de efficiency bij de overheid: heroverweging, deregulering, zelfbeheer, decentralisatie, verzelfstandiging en privatisering. En al die operaties hebben maar één centraal doel: de overheid beter en vooral efficiënter te laten werken.

Doen wij de dingen wel goed, en doen wij de goe-

⁴ Zie mijn uiteenzetting in de bundel lezingen m.b.t. PROVIP; KMA, jan. 1989.

⁵ ARD-advies inzake grote efficiency en effectiviteit Rijksoverheid; ARD 90/16/421 (1990)(27 juni).

de dingen? Deze noodgedwongen zelfreflectie heeft in overheidsland in de afgelopen jaren geleid tot een nieuw inzicht in de gewenste rol, taken en organisatie van de overheid. Langzaam maar zeker is de notie gegroeid dat overheden weliswaar beleid produceren — beleid als instrument voor ordening van de maatschappij — maar niet noodzakelijk ook zelf behoeven uit te voeren. Dat het dus ook niet vanzelfsprekend is beleidsontwikkeling en uitvoering in één hand of apparaat te leggen. Het besef groeide ook dat het beleid maken andere werkwijzen, rationaliteit en oriëntatie vraagt dan beleid uitvoeren: een sterke innovatie en politiek georiënteerde aanpak versus een meer stabiele, bedrijfsmatige aanpak. En ten slotte ontstond de notie van de bestuurbaarheid op afstand en de zelfbesturing: de mogelijkheid van grotere zelfstandigheid van organisatieonderdelen, gedifferentieerd naar qua doelstelling uiteenlopende organisatieonderdelen.

Zelfbeheer als decentralisatievariant

Van het fenomeen zelfbeheer bestaan nogal wat verschillende interpretaties. Dat komt vooral omdat zelfbeheer in vele verschillende soorten en maten, vaak afhankelijk van de aard en de vorm of inrichting van de organisatie, invulling krijgt. Maar dat is niet alléén de reden waarom ik ervan afzie een nieuwe definitie aan de al bestaande toe te voegen. Ik heb inmiddels geleerd dat zelfbeheer geen ondubbelzinnig te omschrijven instrument of besturingsvorm is. Zelfbeheer is een conceptie, een verzamelterm voor het streven naar betere en efficiëntere besturingsvormen binnen de overheidsorganisatie.

Zelfbeheer is decentralisatie. Uit de zelfbeheersconceptie, zoals die in 1983 is ontwikkeld⁶, valt af te leiden dat deze decentralisatievorm zich primair richt op de decentralisatie van de zg. PIOFAH-functies.

Zelfbeheer als decentralisatievariant. Een dergelijke ruime omschrijving is in de praktijk van het overheidsmanagement handig:

- ze maakt een einde aan de fictie dat een kwalitatief onderscheid gemaakt zou kunnen worden tussen wél zelfbeheer versus geen zelfbeheer;

⁶ Heroverwegingswerkgroep Verbetering bedrijfsvoering overheid — *Zelfbeheer*, I en II. Den Haag (1983).

- ze maakt zichtbaar dat zelfbeheer geen reorganisatieproject is maar veeleer een momentopname van een proces van voortgaande verdeling van verantwoordelijkheden;

- ten slotte legt deze benadering een relatie met andere decentralisatievarianten, als verzelfstandiging, op-aftandplaatsing en ook met privatisering. Een samenhang qua reikwijdte van de decentralisatie; maar ook in tijdsperspectief gezien, als onderdeel van een ontwikkelingsproces.

Binnen de overheidsorganisaties is als gevolg van decennia lang gekoesterde centrale en dirigistische beheersregimes nooit ruimte — maar ook nooit aanleiding — geweest voor een decentrale organisatievorm. Veranderende inzichten in de beheersbaarheid van centralistische organisatievormen, de noodzaak van verkleining van de afstand overheid—burger, taak- en produktbewustwording en de efficiencydwang hebben de zet in een andere richting gegeven. Maar opbouw van nieuwe organisatievormen, van nieuwe werk- en gezagsrelaties vraagt tegelijkertijd om de afbraak van de oude, en vraagt dus tijd. Die tijdfactor verklaart in belangrijke mate waarom decentralisatie of zelfbeheer in verschillende tempo's en in verschillende omvang zichtbaar worden.

In een organisatie waar vooralsnog nauwelijks sprake is van decentralisatie zal voorzichtig worden begonnen met de delegatie van enkele beheersfuncties. Dat hebben wij ook zien gebeuren binnen het overheidsapparaat. De lijnmanager krijgt ook (enige) vrijheid en verantwoordelijkheid voor de middelen die moeten worden aangewend om tot het eindprodukt van zijn eenheid te kunnen komen. Aldus zien wij de contouren ontstaan van het zelfbeheer zoals dat binnen de overheidsorganisatie is ontwikkeld: een decentralisatie van de apparaats- of beheersverantwoordelijkheid, het PIOFAH-model waarin de lijnmanager de vrijheid krijgt in de aanwending van de middelenfuncties personeel, informatie en organisatie, financiën, automatisering en huisvesting. Zelfbeheer of decentralisatie betekenen per definitie een ontwikkeling naar autonomie ten aanzien van de allocatie van, en de mix tussen, de te onderscheiden produktiemiddelen.

Verzelfstandiging is een verder gaande vorm van zelfbeheer. Bij verzelfstandiging ontstaat een verandering in de bestuurlijke structuur en samenhang

tussen de centrale leiding en de (verzelfstandigde) organisatie-eenheid. Een interne mandaatregeling en uitvoeringsverantwoording „regelen” het verkeer tussen de centrale leiding en het verzelfstandigde lichaam. Dan ook is sprake van sturen op afstand.

Voor zover ik daarop nog zicht heb vormt de ontwikkeling m.b.t. het Duyverman Computercentrum een voorzichtig voorbeeld van een dergelijke verzelfstandiging. Het geldt in elk geval voor wat wij bij O en W doen met de Informatiseringsbank in Groningen.

Decentralisatievormen *binnen* de overheidsorganisaties eindigen bij constructies waar de op-aftandplaatsing via aparte wetgeving dient te worden geregeld en in beginsel de toezicht- of verantwoordelijkheidstelling een bovendepartementaal karakter krijgt: zelfstandige bestuursorganen.

Binnen de daarvoor in aanmerking komende overheidsorganisaties zal het decentralisatieproces door de tijd heen een ontwikkeling gaan vertonen in een volgorde zoals ik die hiervoor heb aangegeven. De traditionele centralistische organisatie en beheersvorm zullen langzaam maar zeker gaan plaatsmaken voor de conceptie van zelfbeheer, dat vervolgens weer vertrekpunt zal vormen voor verder gaande verzelfstandiging en op-aftandplaatsing van afzonderlijke organisatie-eenheden. Dat vraagt, zoals ik eerder opmerkte, tijd. Tijd om te leren om te gaan met nieuwe werkwijzen, relatiepatronen en verantwoordelijkheden. Om nieuwe taken en functies op decentrale niveaus tot ontwikkeling te brengen. Maar ook tijd om instrumenten te ontwikkelen die nodig zijn om decentrale structuren te kunnen blijven besturen. Decentralisatie brengt ons o.a. tot het besef dat voor verschillende taken en organisatie-eenheden verschillende sturings- en beheersingsregimes nodig zijn, ondanks dat dit wat paradoxaal aandoet wanneer wij over decentralisatie spreken. Dat besef breekt langzamerhand overheidsbreed door. Ook een bolwerk als het ministerie van financiën gaf onlangs blijk de noodzaak te zien van differentiatie van beheersregels.⁷ Besturen op afstand vraagt ook om besturen op maat.

Ik keer nog even terug naar de verschillende decentralisatievarianten. Tot nog toe heb ik deze gerelateerd aan decentralisatie binnen de over-

⁷ Min. v. financiën — *Differentiatie van (financiële) beheersregels.* (1990)(20 mrt.).

heidsfeer, maar feitelijk gaat het decentralisatieproces over de scheidslijnen van overheid en particuliere sector heen. Waar die scheidslijnen nog bestaan zijn ze zichtbaar aan het afbrokkelen. Economische overwegingen en het besef van het beperkte vermogen van het overheidsapparaat tot effectieve dienstverlening leiden tot intensievere samenwerking tussen de publieke en de private sector, en tot verder gaande afstoting van taken en privatisering.

Over de scheidslijn overheid-particuliere sector heen zien wij dus verder gaande decentralisatievormen. Vormen waarbij de uitvoering van taken naar de particuliere sector wordt uitbesteed maar het beleid zelf en de stuurmiddelen (planning en financiering) binnen het domein van de overheid blijven. Of vormen waarbij werkelijk sprake is van privatisering en het maatschappelijke marktmechanisme de vraag en aanbod van voorzieningen en diensten gaat bepalen. In zo'n situatie kan de overheid gebruiker of klant gaan worden van op eigen initiatief gecreëerde geprivatiseerde diensten.

Ik verwacht dat de anno 1990 nog als vanzelfsprekend lijkende schotten tussen het overheidsdomein en de particuliere sector in de toekomst nog verder in beweging komen en geleidelijk tot een wezenlijk andere maatschappelijke ordening gaan leiden. Decentralisatie van taken betekent op termijn dan ook beslist méér dan het verleggen van taken en verantwoordelijkheden naar naastlagere niveaus. Het vormt een onlosmakelijk onderdeel van en de aanzet voor een fundamentele bezinning op de taakstelling en kwaliteit van het overheidsapparaat. Dit veranderingsproces is in beweging gezet en dat is maar goed ook. Het brengt de beheersbaarheid van de overheid dichterbij.

Succesvoorwaarden voor zelfbeheer

In het voorgaande heb ik getracht het verschijnsel zelfbeheer nader uit te werken en in een ruimer kader te plaatsen. Ik heb daarbij gesteld dat zelfbeheer een exponent is van een niet meer te stoppen proces van decentralisatie binnen het overheidsapparaat. Dat betekent echter niet dat dit proces vanzelf naar het beoogde einddoel van grotere efficiency, taakbewustzijn en betere bestuurbaarheid of beheersbaarheid zal leiden. Daar-

aan moet wèl het nodige worden gedaan. Hieronder worden kort de belangrijkste succesvoorwaarden opgesomd; ze volgen voor een deel uit het voorgaande.

Om de beoogde verbeteringen als grotere efficiency, taakbewustwording en spreiding van verantwoordelijkheid werkelijk te bereiken is het noodzakelijk dat het verantwoordelijke management in reële zin de vrijheid krijgt in het bepalen van (de verhouding van) de in te zetten middelen. Hier geldt eigenlijk: hoe groter de vrijheid, hoe groter de mogelijke voordelen. Efficiencyverbetering wordt altijd bereikt door in het productieproces substitutie van produktiemiddelen uit te voeren. Het idee is, dat het lagere management daar beter zicht op heeft. Een eerste voorwaarde voor succesvol zelfbeheer is dus voldoende echte vrijheid in de bedrijfsvoering.

Maar er is meer. Er is ook nog zoiets als de motivatie van de ontvanger van ruimere taken en verantwoordelijkheden. Niet alleen de top van de organisatie, maar ook en juist het decentrale management moet de voordelen gaan inzien van decentralisatie en zelfbeheer. Dat is echt niet zo vanzelfsprekend als het lijkt. Zo plaats ik graag vraagtekens bij de veronderstelling als zou zelfbeheer zijn bedoeld om overheidsmanagers meer verantwoordelijkheid en vrijheid van handelen te verlenen; dat managers „afgerekend” willen worden op de produkten die ze leveren. Ik vraag mij werkelijk af of de overheidsmanager dat zonder meer wil. Ik maak nog te veel mee dat ambtenaren zich graag in de schaduw van de verantwoordelijkheid van de minister opstellen, of bij gelegenheid graag refereren aan de regels van de minister, terwijl zij zelf aan de ontwikkeling van die regels hebben meegewerkt.

Overheidsmanagers moeten worden overgehaald tot de beoogde rol in zelfbeheer en verzelfstandiging. Dat gaat in mijn beleving heel platvloers. Natuurlijk: mentaliteits- en cultuurverandering moeten zeker bewust worden nagestreefd. En het belangrijkste instrument is een voortdurend krachtige missie van de hoogste leiding van de organisatie. Echter veel directer en evenzeer noodzakelijk werken concrete prikkels. Veel energie moet worden gestoken in een totaal nieuw systeem van *incentives*. Stel niet alleen sancties op mislukken, maar beloon ook het welslagen. En

richt die beloningen op persoonlijke *spin-offs* of perspectieven. In de praktijk blijkt een combinatie met de verruimde regeling „Bewust belonen” tot interessante mogelijkheden te leiden. In zelfbeheer merken succesvol personeel en management dat in hun beloning.

Zelfbeheer is ogenschijnlijk het eenvoudigst in te voeren in situaties waarin de prestaties goed meetbaar zijn, en het liefst nog in simpele dimensies als guldens. Dat betekent dat uitvoerende organisaties eerder in aanmerking komen voor decentralisatie of zelfbeheer dan beleidseenheden. Op basis hiervan kan zelfs worden voorgestaan beleid en uitvoering van elkaar los te koppelen en in verschillende eenheden, en met verschillende sturingsrelaties, te organiseren.

Onder verwijzing naar mijn eerdere opmerkingen, zal het duidelijk zijn dat ik sterk in een dergelijke ontwikkeling geloof, en wel om twee redenen:

- in de eerste plaats biedt ze het perspectief van een betere taakuitvoering aangezien organisaties meer gaan worden ingericht naar het specifieke produkt dat zij moeten leveren;
- in de tweede plaats ontstaat daardoor een beter zicht op de werkelijke kerntaken voor de overheidsorganisatie, namelijk beleid ontwikkelen. De noodzaak taken ook door die overheidsorganisatie zelf te laten uitvoeren zal vervolgens vanuit andere ogen worden gezien.

Bijgevolg ontstaat een opschuivende grens overheid-particuliere sector en op langere termijn een kleiner, meer op zijn eigenlijke taken toegesneden overheidsapparaat. De kwaliteit van beleids-taken wordt een duidelijker object van politieke appreciatie, en de kwaliteit van uitvoeringstaken wordt gereguleerd door uitvoeringsnormen vanuit de overheid zelf, of vanuit de maatschappelijke omgeving.

De matrixorganisatie

Ik kan in dit gezelschap niet voorbijgaan aan het vraagstuk van de matrixorganisatie. En dan doel ik op de totale Defensieorganisatie, niet die van de KMA; die laat ik onbesproken. In het volgende zal ik stilstaan bij het fenomeen van de matrixstructuur en bij de vraag of een matrixvorm nu bevoor-

derend of juist belemmerend werkt op de invoering van zelfbeheer.

Wat de matrixvorm in algemene zin betreft het volgende. Ik kan moeiteloos staande houden dat de meeste overheidsorganisaties een matrixachtige structuur kennen door de simpele constatering dat lijnverantwoordelijkheden (of produktverantwoordelijkheden) nogal scherp zijn onderscheiden van staf- of beheersverantwoordelijkheden. Als wij de omvang en taken van de Defensieorganisatie in aanmerking nemen, acht ik de nu bijna 15 jaar bestaande matrixorganisatie niet zo verschillend van menig andere grote overheidsorganisatie. Ik denk dat het belangrijkste verschil zit in de organisatie van de materieelfunctie. Aanpassing van de matrix — en dat is hard nodig in een periode van ingrijpende veranderingen — zal dus zeker de organisatie van de materieelfunctie moeten betreffen.

Ik betrek mijn opmerkingen over de matrixorganisatie hierna op algemene kenmerken van overheidsorganisaties; dat is vanuit mijn huidige functie ook het gemakkelijkst. Ze gelden in feite a fortiori voor Defensie.

Het gevolg van een matrixachtige structuur is dat vaak uiterst ingewikkelde en langdurende procedures van overleg, consultatie en besluitvorming nodig zijn om de primaire taken en de daarvoor benodigde middelen een beetje op elkaar afgestemd te krijgen.

Binnen de overheidsorganisatie hebben de staf- of beheersdiensten altijd een zeer belangrijke rol gespeeld. Maar hun bedoelde rol om vanuit een grote expertise de lijnorganisatie op functionele aspecten aan te vullen of te ondersteunen resulteerde niet zelden in het onbedoelde effect van overmatige regelzucht, verstarring en inefficiency. De verantwoordelijke lijnmanager is sterk afhankelijk van de handelingen van de stafdiensten en het primaire produkt van de overheidsorganisatie sterft regelmatig in schoonheid door de grote mate van zorgvuldigheidsbetrachting door de beheersinstanties. Decentralisatie en zelfbeheer dragen in zich het principe van integrale verantwoordelijkheid en een integratie van taakgerichtheid en de vrijheid tot middelenaanwending. Die ontwikkeling geschiedt niet spontaan en moet van bovenaf worden gestuurd. En dat is vaak de grote beperking van matrixorganisaties, nl. dat de leiding en sturing zelf diffuus en over de twee verschillende

oriëntaties — taakgericht versus functiegericht — zijn georganiseerd.

Een verdeeld en verschillend georiënteerd management is dan ook veelal de remmende kracht op een op verandering en decentralisatie gerichte strategie. Aan de andere kant evenwel is het „voordeel” van de matrixorganisatie dat ze sneller de beperkingen in het functioneren zichtbaar maakt en op meer plaatsen tegelijk impulsen tot veranderingen kan opleveren.

De in gang gezette reorganisatie van de centrale Defensieorganisatie, o.a. gericht op meer eenheid van management, lijkt mij ook voor de verdere ontwikkeling van zelfbeheer en verzelfstandiging hard nodig.

Ik keer nog even terug naar het fenomeen van de matrixorganisatie met haar in beginsel tweezijdige oriëntatie. Decentralisatie en de conceptie van integrale verantwoordelijkheid op lagere managementniveaus lijken bijna per definitie een forse beperking van de matrix te betekenen. Maar de vraag is of dat ook gebeurt. Het gevaar bestaat nl. dat het onderscheid in taak en oriëntatie op centraal niveau ogenblikkelijk weer opduikt op het decentrale niveau door een plotse toeneming van het aantal staffuncties die weer haaks staan op de lijn- of produkttaken.⁸ De enige effectieve oplossing voor dit vraagstuk lijkt te zijn gelegen in een twee-sporenaanpak: èn een bewust dóórdecentraliseren van geïntegreerde taken en verantwoordelijkheden naar een zo laag mogelijk niveau, èn het in gang zetten (en houden) van een proces van cultuur- en mentaliteitsverandering. Dat laatste zal in belangrijke mate erop moeten zijn gericht de decentrale manager te leren, en te stimuleren, zoveel mogelijk integrale taken en verantwoordelijkheden aan de medewerkers over te geven. Waarbij, zoals gezegd, *incentives* en financiële prikkels doorslaggevend zijn.

Enkele slotconclusies

1 Het falen van de overheid heeft geleid tot een verandering-onder-druk van het overheidsapparaat: taakherbezinning en doelmatigheidsverhoging. Daaruit resulteren ontwikkelingen binnen

⁸ M. H. Meijerink — Zelfbeheer en gemeente-organisatie, in: *Zelfbeheer en contractmanagement* (Publ. reeks SBN nr 5). Universiteitsdrukkerij, Groningen (1986).

het management van de overheid, die kunnen worden getypeerd als verzakelijking en decentralisatie. In zelfbeheer komen deze beide lijnen tot hun recht. Succesvolle toepassingen vergen wel het uit elkaar trekken van beleidsontwikkende en -uitvoerende taken.

2 Zelfbeheer is een vormgeving van een continu decentralisatieproces binnen de overheid. De opvolger van zelfbeheer heet verzelfstandiging. Centrale regelgeving van Financiën of Binnenlandse zaken voor beheersfuncties is een beperking voor de met decentralisatie samenhangende vrijheden,

en zal derhalve snel aan een her-ijsing moeten worden onderworpen. Bemoedigend is, dat die departementen nu ook echt daarmee bezig zijn.

3 Zelfbeheer houdt per definitie reorganisatie in, maar vraagt evenzeer om een cultuur- en mentaliteitsverandering. Dat vraagt jaren en veronderstelt minimaal kwaliteitsontwikkeling en -aanpassing van het management. Van ambtenaar naar „internemer.” Defensie heeft daarbij op andere departementen een belangrijke voorsprong: het heeft zijn eigen opleidingsinstituten voor het militaire management, het KIM en de KMA.

**U bent lid van de
Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de
Krijgswetenschap,**

tevens actief dienend officier van KL of KLu, en u gaat de dienst verlaten?

Meldt u dat dan s.v.p. even aan de ledenadministratie (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk), dan wordt ervoor gezorgd dat u de Militaire Spectator blijft ontvangen!

drs. R. de Winter

Sectie Luchtmachthistorie van de Luchtmachtstaf

Koninklijke Luchtmacht Academie

Een ideaal uit de jaren '50

De militaire luchtvaart nam gedurende de Tweede Wereldoorlog een hoge vlucht. In die oorlog veranderde de tactische en strategische inzet van het vliegtuig dermate dat de organisatie van het luchtwapen moest worden herzien. De grote belligerente mogelijkheden hadden in dezen een voorbeeldfunctie.

Het Nederlandse Wapen der Militaire Luchtvaart, dat in de meidagen van 1940 praktisch volledig ten onder ging, werd in Groot-Brittannië nieuw leven ingeblazen. Daarbij werden uitgangspunten gehanteerd die fundamenteel verschilden van de basisprincipes die vóór de Duitse inval aan de organisatie van onze militaire luchtvaart ten grondslag hadden gelegen. Nederlandse vliegers opereerden in RAF-verband en deden ervaringen op die na het einde van de oorlog mede bepalend zouden zijn bij de opbouw van de Nederlandse luchtmacht. De kennismaking met de Britse luchtmacht sterkte hen in de opvatting dat een verdere emancipatie van de luchtmacht ten opzichte van landmacht en marine diende te worden nagestreefd.

Dat verlangen naar meer zelfstandigheid en onafhankelijkheid vond weliswaar niet zijn oorsprong in de oorlog, maar had door de strijd wel sterke, nieuwe impulsen gekregen, die reeds tijdens, maar vooral ook na de oorlog aan het daglicht traden. Dat de Britse Royal Air Force in de jaren '40 en '50 veelal de norm was, waarnaar de Nederlandse luchtmacht zich trachtten te richten, kan op grond van de oorlogservaringen nauwelijks verwondering wekken. Daarbij kwam nog dat in de eerste jaren na de oorlog vooral met Brits materieel werd gewerkt. De Britse invloed bleef echter niet beperkt tot de inzet van in het Verenigd Koninkrijk geproduceerde vliegtuigen. Ook voor de organisatie werd het oog naar de overzijde van de Noordzee gericht. De Royal Air Force had reeds aan het einde van de Eerste Wereldoorlog

de status van zelfstandig krijgsmachtdeel verworven, hetgeen in het interbellum onder meer tot uiting was gekomen in een eigen personeelsbeleid en eigen opleidingsfaciliteiten.

Bij de Nederlandse luchtmacht, aan het begin van de jaren '50 nog steeds een onderdeel van de Koninklijke landmacht, werd eveneens de noodzaak gevoeld van een eigen personeelsbeleid. Daarmee hoopte de leiding van de luchtmacht beter te kunnen anticiperen op de specifieke eisen, die naar haar inzicht aan luchtmachtpersoneel dienden te worden gesteld. Vergaande technische specialisatie en het vermogen een grote mate van individuele verantwoordelijkheid te dragen vormden in dit opzicht sleutelbegrippen.

Zelfstandigheid gewenst

Om het streven naar een zelfstandiger personeelsbeleid meer kracht bij te zetten, verschenen in de jaren '50 enkele sociologische studies, waarin het eigen karakter van de luchtmacht ten opzichte van de landmacht werd ontleed. Lkol drs. M. W. J. M. Broekmeijer, de toenmalige directeur van de Luchtmachtstafschool, onderscheidde bv. in „Onze Luchtmacht” van augustus 1956 een aantal markante karakterverschillen tussen land- en luchtmacht. Met name op drie gebieden constateerde hij discrepantie: de militaire mentaliteit, de technische vaardigheid en de sociaal-militaire

Na 1945 schafte de Nederlandse regering 266 Britse luchtverdedigingsjagers aan, waaronder 45 trainers van het type Gloster Meteor T Mk7

structuur en controle. Voor wat betreft de militaire mentaliteit van het luchtmachtpersoneel moest volgens hem het accent liggen op het aankweken van zelfdiscipline, verantwoordelijkheidsgevoel en teamgeest. Hij schreef o.a.:

Terwijl men bij de landmacht (. . .) eigenlijk gedurende de gehele diensttijd aandacht kan schenken aan de discipline, de oefening daar ook steeds op gericht is, moet de militaire vorming bij de luchtmacht worden geïmproviseerd teneinde het vliegbedrijf niet te veel te desorganiseren (. . .) Tegenover de ietwat feodale sfeer van de landmacht staat de meer industriële inslag van de luchtmacht met haar zeer individuele arbeidsverdeling.

Voorts zag Broekmeijer bij de luchtmacht de individuele specialistische technische vakbekwaamheid op de voorgrond staan. Bij het leger was meer sprake van een *groepstechnische* bekwaamheid. De technische vakkennis lag hier zijns inziens — over het geheel genomen — op een lager niveau. Tot slot concludeerde hij t.a.v. de sociaal-militaire structuur en controle:

. . . het bedrijfstechnische aspect van de luchtmacht staat tegenover het massale optreden en de relatief mindere gevarieerdheid bij het leger. De gedwongen mindere aandacht voor de militaire vorming bij de luchtmacht voor de specialistische groepen vereist scherpe selectie. Door grote zelfdiscipline moet het tekort aan militaire vorming worden goedge maakt, opdat de noodzakelijke militaire structuur niet worde ondermijnd.

Analyses als deze sloten vrijwel naadloos aan bij de plannen voor een eigen personeelsbeleid, die binnen de luchtmacht van de jaren '50 werden ontwikkeld. Het streven naar een eigen personeelsbeleid voor onze luchtmacht kwam in die periode vooral tot uiting in de pogingen tot stichting van zelfstandige selectie- en opleidingscentra voor het personeel. Een van de belangrijkste elementen vormde daarbij de wens te komen tot de oprichting van een luchtmachtacademie voor toekomstige luchtmachtofficiëren. Dat verlangen paste perfect binnen de algemene beleidskoers van de luchtmachttop naar meer zelfstandigheid en een eigen identiteit.

Historisch precedent

Alvorens in te gaan op de plannen voor een luchtmachtacademie is het vermeldenswaard dat de hier behandelde problematiek binnen de Nederlandse krijgsmacht niet zonder historisch prece-

dent is. In zijn dissertatie „Op weg naar Breda” behandelt J. A. M. M. Janssen de oprichting van een aantal opleidingsinstituten voor de Nederlandse krijgsmacht in de vorige eeuw. Hij analyseert daarbij o.m. de plannen die in de jaren '20 van de 19e eeuw werden geformuleerd voor een gezamenlijke officiersopleiding voor landmacht- en marinecadetten. De argumenten die toen werden aangedragen om van een dergelijke gezamenlijke opleiding af te zien, vertonen markante overeenkomsten met de beweegredenen van de luchtmachttop in de jaren '50 om de gemeenschappelijke opleiding van land- en luchtmachtcadetten te beëindigen. Een gezamenlijke opleiding van toekomstige landmacht- en marineofficiëren te Breda kwam in de tweede helft van de jaren '20 van de 19e eeuw niet van de grond, omdat de voorgestelde lokatie de aanstaande marineofficiëren onvoldoende mogelijkheden bood vertrouwd te geraken met de praktische aspecten van de zeedienst. Bovendien zou de opleiding in Breda zich toch in eerste instantie op de landmacht richten. Janssen stelt:

De adelborsten van de Marine zouden hier door de aanwezigheid van het grote aantal toekomstige legerofficiëren in de verdrinking komen hetgeen voor hun motivatie allerminst een stimulans zou betekenen. De opleiding van deze cadetten droeg bovendien in verschillende opzichten een geheel ander karakter dan die van hun collega's bij de marine.

Bij de tegenstanders van een gemeenschappelijke officiersopleiding in Breda leefde de overtuiging dat:

. . . aan een zo grootschalig instituut als de militaire academie te Breda waarschijnlijk al te snel de neiging zou ontstaan het onderwijs af te stemmen op de grootste doelgroep, de aspirant-officiëren voor de landmacht. De adelborsten zouden daarvan ongetwijfeld nadelige gevolgen hebben ondervonden. Zij zouden op zo'n instelling het gevaar hebben gelopen „elkaar onder den grooten hoop te verliezen”.

De oprichting in 1829 van een afzonderlijk instituut voor de opleiding van toekomstige marineofficiëren te Medemblik voorkwam dat en waarborgde aldus de aankweking van de zo onontbeerlijke *esprit de corps*.

Indien men deze 19e-eeuwse opvattingen in het Marinekamp vergelijkt met de pleidooien in de jaren '50 van deze eeuw voor de realisatie van een luchtmachtacademie wordt men getroffen door de overeenkomsten. Zowel de aparte 19e-eeuwse marineopleiding als het 20e-eeuwse streven naar

een luchtmachtacademie houden verband met een bekend sociologisch paradigma: „Iedere mens is een produkt van zijn omgeving”. De vertaling van dit gegeven naar het streven van de luchtmachttop in de jaren '50 moge duidelijk zijn: „Een luchtmacht-officier moet worden gevormd in een luchtmachtomgeving”. Dat streven naar meer zelfstandigheid en een eigen identiteit werd niet alleen onderbouwd door abstracte sociologische analyses, maar tevens versterkt door de problemen die in die periode in de praktijk zouden worden gesignaleerd bij het opleiden van luchtmachtcadetten op de KMA.

Naoorlogse plannen

Nog voordat die problemen aan het daglicht traden, ontkiemden echter reeds in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog ideeën over een eigen opleidingsinstituut voor de beroepsofficieren bestemd voor het luchtwapen. Op een bijeenkomst van de Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, op 26 november 1947 te Breda, ontvouwde lkol L. A. C. van Dam van Polanen van de Militaire luchtvaart KNIL zijn denkbeelden over een officiersopleiding bij de luchtmacht. Ofschoon hij zich onomwonden uitsprak voor de wenselijkheid van een „eigen Luchtmacht Academie”, signaleerde hij ook de praktische problemen die de snelle oprichting van zo'n instituut belemmerden:

... Voorlopig echter leven wij nog in een overgangstoestand, waarin wij noch over de leraren, noch over de gebouwen, noch zelfs over een voldoende aantal leerlingen beschikken om de oprichting van een dergelijk instituut te rechtvaardigen. Wij hopen dan ook voorlopig van de KMA ge-

Tijdens het interbellum waren alle specifieke opleidingen van de militaire luchtvaart geconcentreerd op het vliegveld Soesterberg; officieren van de luchtvaartafdeling werden bovendien op het vliegveld beëdigd

bruik te kunnen maken voor de opleiding van onze beroepsofficieren, tot dat wij in staat zullen zijn, deze opleiding zelf ter hand te nemen.

Bespeurt men in dit citaat nog de nodige terughoudendheid t.a.v. een eigen opleidingsinstituut, de praktische gang van zaken aan de in 1948 heropende KMA deed echter bij de luchtmachtleiding de overtuiging post vatten, dat de opleiding van luchtmachtcadetten aan de KMA op den duur diende te worden beëindigd.

Trachtte de Luchtmachtstaf zijn wensen via de weg der geleidelijkheid en constructief overleg te realiseren, de luchtmachtgezinde pers was in die periode een toonbeeld van ongeduld. De pleidooien voor een luchtmachtacademie gingen soms gepaard met tamelijk venijnige commentaren, zoals in „Vliegwereld” van 8 september 1949:

De luchtmacht-cadetten worden nog steeds op de Koninklijke Militaire Academie in Breda opgeleid. Bij de officiële opening van deze Academie, enige weken geleden, kregen wij wel een zeer goed beeld van de wijze waarop men voor deze luchtmacht-cadetten geïnteresseerd is. Hoewel de luchtmacht-cadetten bij het defilé (en dit zonder chauvinisme!) de beste indruk maakten, vond niemand van de vaste staf van de KMA, noch iemand van de vele autoriteiten het nodig om ook maar met een enkel woord van de opleiding van cadetten van de luchtmacht te reppen, terwijl men overigens de mond vol had van traditie en korpsgeest bij de Koninklijke landmacht.

Kritiek op de opleiding

Vanuit de kring van luchtmachtcadetten werden in het begin van de jaren '50 signalen ontvangen dat de situatie op het opleidingsinstituut te Breda voor deze cadetten verre van optimaal was. Na een bezoek van hogere luchtmacht-officieren aan de luchtmachtcadetten-vereniging „de Manche” op 15 mei 1953 werden de problemen opgetekend in een memorandum, dat de volgende zinsnede bevat:

De luchtmachtcadetten in opleiding op de KMA voelen zich een „minderheid in een specifieke landmacht-sfeer”, terwijl de opleiding als zodanig een zeer sterke landmachtinslag heeft.

Dat laatste werd onderbouwd met een aantal praktijkvoorbeelden uit de bestaande lesprogramma's. Zo werden de cadetten-vlieger bij het vak krijgskunde maar liefst 102 uur onderwezen in landmacht tactiek en slechts 54 uur in luchtmacht tactiek. De luchtmachtcadetten konden voorts

Onder de luchtmachtcadetten op de KMA leefde halverwege de jaren '50 de verwachting dat men spoedig een eigen „lucht”kasteel zou kunnen betrekken

slechts een relatief korte periode deelnemen aan luchtmachtoefeningen en dan nog slechts in de detacheringstijd.

Ook de luchtmachtcadetten van de administratieve, technische en verbindingdienst werden gedetacheerd bij landmachtonderdelen en hun deelneming werd in het memorandum getypeerd als „zuiver een ‘meelopen’ met het KL-programma”. Dat het gevolgde lesprogramma aan de KMA voor de luchtmachtcadetten nauwelijks bijdroeg aan het kweken van een band met hun toekomstige krijgsmachtdeel moge blijken uit de volgende passage uit een rapport van de adjunct-directeur Personeel Luchtmacht, kol H. P. Zielstra, uit dezelfde periode:

De twee cadetten van de verbindingdienst, die thans in het oudste jaar zitten, zijn nog nimmer bij de luchtmacht gedetacheerd geweest. De grote luchtmachtoefeningen, welke voor een belangrijk deel verbindingsoefeningen zijn, hebben zij nog nooit medegemaakt. De bij de landmacht in gebruik zijnde radiotoestellen kennen zij op hun duimpje, terwijl zij — volgens hun mededeling — geen voldoende praktische kennis hebben van de bij de luchtmacht in gebruik zijnde toestellen.

Verder stelde hij vast dat enkele cadetten-vlieger in hun operationele geoefendheid zodanig waren achteruitgegaan, dat zij zichzelf onvoldoende geoefend achtten om aan de geplande grote oefeningen deel te nemen.

Deze signalen werden door de luchtmachtleiding opgepikt en sterkten de daar levende overtuiging dat er nu snel een luchtmachtacademie diende te worden gesticht. Dat dit instituut er zou komen leek slechts een kwestie van tijd. Op een vraag uit de Tweede Kamer naar de vorderingen op het punt van de voorbereidingen voor de academie had de minister van oorlog, ir. C. Staf, immers op 3 december 1953 geantwoord:

Inderdaad worden op het ogenblik voorbereidingen getroffen om te komen tot een luchtmachtacademie, maar de oprichting daarvan vergt een

omvangrijke voorbereiding. De zelfstandigheid van de luchtmacht en ook de eisen, die aan de luchtmachtacademie gesteld moeten worden, maken het noodzakelijk op den duur te geraken tot een zelfstandige luchtmachtacademie.

De plannen tot oprichting van een luchtmachtacademie bleven niet slechts circuleren binnen een kleine kring van hoge (luchtmacht)officieren en politici. Ook onder de luchtmachtcadetten op de KMA was de toekomstige eigen academie in die jaren een populair thema. Reeds in de jaarverslagen van de KLu-cadettenvereniging „de Manche” over de jaren 1954 en 1955 werd gerefereerd aan de op stapel staande luchtmachtacademie. De luchtmachtcadetten wensten in een vroeg stadium te anticiperen op de komst van het nieuwe opleidingsinstituut, zodat aldaar een gezond verenigingsleven kon worden gewaarborgd.

Commissie-Gijbels

Najaar 1953 werd een Commissie Koninklijke Luchtmacht Academie in het leven geroepen, die onder leiding stond van kol G. H. Gijbels. Reeds in juni 1954 kon de commissie de Chef van de Luchtmachtstaf, lgen A. Baretta, een ontwerp-basisplan voor een Koninklijke Luchtmacht Academie (KLA) aanbieden. In een begeleidende brief schreef de voorzitter „te mogen concluderen, dat als vaststaand mag worden aangenomen, dat er een KLA moet komen”. De commissie had zich daarom onthouden van het formuleren van voor- en nadelen, verbonden aan de oprichting van een dergelijk instituut.

De commissie stelde zich op het standpunt dat de academie open diende te staan voor alle dienstvakken binnen de Koninklijke luchtmacht, incl. de categorie beroepsofficier-vlieger.

... Althans voor een deel der opleidingsperiode. Uit een oogpunt van

gezamenlijke en gelijke indoctrinatie alsmede de ontwikkeling van een juist korpsgevoel, is het een eerste vereiste, dat alle toekomstige beroepsofficieren van de KLu op de KLA tenminste een gelijke „algemene vorming” krijgen.

De commissie gaf er de voorkeur aan ook de aspirant-beroepsofficieren-vlieger na het verlaten van de middelbare school eerst een algemene opleiding aan de luchtmachtacademie van ongeveer twee jaar te geven en ze vervolgens te laten doormen naar de eigenlijke vliegeropleiding. Indien men niet voor deze optie zou kiezen, creëerde men namelijk de „onmogelijkheid” hen de „corpsopvoeding” te geven die naar de mening van de commissie onontbeerlijk was voor het vormen van een homogeen korps van beroepsofficieren voor de Koninklijke luchtmacht.

Voor de categorieën niet-vliegers op de KLA bepleitte de commissie in haar rapport eveneens een „min of meer grondige luchtvaart-indoctrinatie”. Hieruit kan worden afgeleid dat de commissieleiden de overtuiging huldigden, dat het te stichten opleidingsinstituut een belangrijke factor moest worden bij het institutionaliseren van een eigen identiteit en mentaliteit in de kort tevoren zelfstandig en „Koninklijk” geworden luchtmacht.

De zelfstandigheid van een algemene luchtmacht-officiersopleiding, opgezet voor in principe alle dienstvakken, bood volgens de commissie belangrijke voordelen. Zij noemde er vier. Ten eerste waarborgde een dergelijke opzet een efficiëntere opleiding, die in hoge mate eenheid van opvatting onder het korps van beroepsofficieren van de luchtmacht zou kunnen bewerkstelligen. Voorts stelde de commissie vast, dat specifieke luchtmachtproblemen gemeengoed zouden worden. Ten derde meende zij dat het tijdens de opleiding mogelijk zou zijn een definitieve selectie te verkrijgen, waarbij door een eventuele wijziging van specialistische opleidingsrichting tijdverlies tot een minimum kon worden gereduceerd. Tot slot zou het overgrote deel van de aldus gevormde beroepsofficieren door zijn brede algemene basis, na een korte aanvullende opleiding, in bijna elke andere categorie kunnen worden tewerkgesteld.

De opleidingsduur op de luchtmachtacademie zou, net als die van marine- en landmarchadetten, drie jaar moeten bedragen. De commissie achtte echter nadere studie over een verlenging tot vier jaar gewenst, omdat er in dat geval meer

tijd kon worden uitgetrokken „voor zelfstudie in facultatieve vakken, verdieping van inzicht in de verplichte studievakken, intensievere luchtvaart-indoctrinatie, bevordering van het ‘corpsleven’ en van een aantal andere aspecten voor de karaktervorming zoals sportbeoefening”.

Voor het samenstellen van dit rapport had de commissie de opzet van buitenlandse luchtmachtacademies laten bestuderen, te weten de in oprichting zijnde USAF-Academy te Colorado Springs en natuurlijk het RAF-College Cranwall. In zijn rapportage over dit RAF-College onderstreepte de Luchtmachtattaché in Engeland, lkol C. J. M. Nass, dat:

... naar het oordeel van niet alleen de commandant maar van alle RAF-autoriteiten, welke ik ooit gesproken heb, het van essentieel belang is dat de luchtmacht academie op een vliegveld is gelegen. Het bezwaar aan tijdverlies hetwelk zou worden ondervonden bij het op en neer reizen van en naar een vliegveld en bij het plotseling optreden van slechte weersomstandigheden, waardoor niet improvisatorisch snel kan worden overgeschakeld op het geven van andere instructies, maakt dat van deze eis positief niet mag worden afgeweken.

Dit advies legde de commissie in haar rapport niet naast zich neer. Zij toonde zich — gezien de vele aspecten van de opleiding die direct op een vliegbasis moesten plaatsvinden — voorstander van de situering van de op te richten KLA op, of althans zeer nabij, een vliegbasis.

Bij de selectie van een vliegbasis liet de commissie zich leiden door een aantal factoren, nl. luchtmachttraditie, een centrale ligging t.o.v. bestaande luchtmachtvestigingen en civiele luchtvaartinstellingen, de nabijheid van een „cultuurcentrum” (mede met het oog op het aantrekken van geschikte burgerdocenten), de nabijheid van oefenterreinen, de mogelijkheid tot het beoefenen van sport- en zweefvliegen en de mogelijkheid tot het verkrijgen van gebouwen en terreinen. Na zorgvuldige afweging van deze factoren kwam de commissie ten slotte tot de aanbeveling ofwel de Vliegbasis Soesterberg ofwel Den Haag als vestigingsplaats voor de academie aan te wijzen.

Nadat het ontwerp-basisplan van de Commissie Koninklijke Luchtmacht Academie was verschenen, boog de luchtmachttop zich over de aanbevelingen. Deze wenste, ondanks steun voor het basisplan, bij het opstarten van de academie niet over één nacht ijs te gaan. In een memo van augustus 1954 aan de Chef van de Luchtmachtstaf waar-

schuwde de plaatsvervangend Chef van de Luchtmachtstaf genm H. Schaper voor een onbezonnen start:

Dat de beroepsofficieren van de Koninklijke luchtmacht, die hiervan de kern zullen vormen, opgeleid zullen moeten worden op een Luchtmacht Academie spreekt voor zichzelf. Bij het opzetten van deze Academie dient echter te worden bedacht, dat een en ander zeer goed moet worden voorbereid, aangezien het mij ten enenmale fout lijkt om met een 2de hands schooltje te beginnen. Wij kunnen daarom beter eerst nog een paar jaartjes op de KMA steunen en pas met een eigen Academie aanvangen, wanneer wij kunnen beschikken over een goed gebouw, een goede Staf, goede docenten en een goed opleidingsplan aangezien, zoals reeds gezegd, de op te leiden jongelieden de kern van onze luchtmacht zullen vormen.

Op zoek naar een lokatie

Na deze raad leken de voorbereidingen voor de stichting van de Koninklijke Luchtmacht Academie in een rustiger vaarwater te komen. Het vinden van een passende lokatie bleek echter geen gemakkelijke opgave. Reeds tijdens de eerder genoemde bijeenkomst van de Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap op 26 november 1947 waarschuwde Ikol Van Dam van Polanen voor de moeilijkheden die zich bij het vinden van een goede accommodatie konden voordoen:

Deze plannen beschouwende, komt men, vooral onder de huidige omstandigheden, al direct op het probleem waar dit instituut moet worden ondergebracht, en het is dan ook zaak — ook al ligt de verwezenlijking van deze Luchtmacht Academie nog in de toekomst — reeds nu hiernaar om te zien, vooral omdat wij in de keuze van de plaats niet vrij zijn, doch gebonden aan de nabijheid van een vliegveld.

Deze raad uit 1947 bleek, althans in de direct daarop volgende jaren, aan dovemansoren te zijn gericht. Op het moment dat het lokatievraagstuk actueel werd, kwam de complexiteit van het probleem pas volledig aan het licht.

Nog voordat de commissie-Gijbels zich was gaan bezighouden met de voorbereidingen voor de oprichting van een KLA, was binnen de luchtmacht-top reeds gefilosofeerd over de vestigingsplaats van een dergelijk opleidingsinstituut. Reeds in 1950 had de toenmalige Chef van de Luchtmachtstaf (CLS), Igen C. Giebel, zich uitgesproken voor een opleidingscentrum te Soesterberg. Deze optie bleek echter al snel niet haalbaar.

Een en ander verhinderde de commissie-Gijbels niet in oktober 1954 opnieuw het oog te richten op

Soesterberg, doch weer bleek deze voorkeur niet te realiseren. Vervolgens kwamen diverse andere opties aan de orde. In april 1955 besloot de Luchtmachtraad met de gemeente Den Haag besprekingen aan te gaan ter verwerving van een terrein aldaar. Dat overleg verliep evenwel zeer moeizaam. Een tijdrovende onteigeningsprocedure en bezwaren van de Rijksdienst voor het Nationale Plan vormden de belangrijkste factoren die de verwerving van een Haags terrein frustreerden. Een in oktober 1955 ingestelde taxatiecommissie gaf bovendien te kennen dat er voor de grond in Den Haag een relatief hoge prijs zou moeten worden betaald. Op grond van deze factoren besloot de Luchtmachtstaf uiteindelijk in 1956 van de Haagse lokatie af te zien.

Inmiddels had zich al weer een nieuwe kandidaat gemeld: de gemeente Rijswijk, die grote voordelen bleek te bezitten als vestigingsplaats voor de academie. In het licht van de dreigende congestie in de Randstad opperde ook hier de Rijksdienst voor het Nationale Plan bezwaren. Daarbij kwam bovendien de oppositie van de Provinciale Planologische Dienst, die evenmin erg geporteerd bleek voor de voorgenomen situering van de KLA te Rijswijk. In de herfst van 1957 werd daarom definitief van de optie Rijswijk afgezien. Nog eenmaal veranderde de Luchtmachtstaf van koers bij zijn speurtocht naar een passende lokatie voor de luchtmachtacademie en richtte de aandacht op een terrein bij Arnhem/Deelen.

Aan de noodzaak van de oprichting van een afzonderlijke luchtmachtacademie werd voorshands nog niet getwijfeld. In een stafvergadering van 8 november 1957 ging de minister van oorlog ermee akkoord een eerste bedrag voor de academie op de begroting te plaatsen. Dit voor de luchtmacht zo belangrijke besluit werd door de Inspecteur-Generaal van de KLu toegejuicht. Prins Bernhard stelde in zijn jaarverslag over 1957 met instemming vast dat men voornemens was voor 1959 de eerste benodigde fondsen metterdaad uit te trekken.

Ofschoon eind 1957 dus nog van de, zij het uitgestelde, stichting van de academie werd uitgegaan, werden in 1958 en in 1959 geen spijkers met koppen geslagen. Eind jaren '50 bloedde de kwestie van de luchtmachtacademie geleidelijk dood. Door de luchtmachtcadetten op de KMA werd dit

goed aangevoeld. Ofschoon zij wisten dat de toekomst van de KLA onzeker was geworden, spraken zij in het jaarverslag van hun vereniging „de Manche” over het jaar 1958 toch de hoop uit dat hun „lucht’kasteel eenmaal verwezenlijkt” zou worden.

Waarom geen academie?

Het was niet alleen de moeizame gang van zaken rond de keuze van een geschikte lokatie die de verwezenlijking van een eigen opleidingsinstituut frustrerde; er waren meer factoren in het geding.

Behalve het lokatieprobleem zal ook het relatief geringe aantal luchtmachtcadetten dat in de jaren '50 aan de KMA een officiersopleiding volgde, een drempel hebben opgeworpen voor de institutionalisering van een luchtmachtacademie. De animo voor een opleiding tot beroepsofficier bij het luchtwapen bleef in de periode tot 1960 onder de verwachtingen. In de periode 1950-57 voltooiden niet meer dan 134 luchtmachtcadetten hun opleiding aan de KMA, een gemiddelde van nog geen 17 beroepsofficieren per promotiejaar. Ook deze geringe toeloop van kandidaten voor de opleiding te Breda nam de voorstanders van een van de KMA losgekoppeld opleidingsinstituut voor de luchtmacht de wind uit de zeilen.

Een derde factor die een rol speelde, was het gebrek aan voldoende geschikt onderwijzend personeel. In de jaren '50 kampte de luchtmacht vaak met grote personele problemen, hetgeen een enorm improvisatievermogen van de organisatie vergde. Meer specifiek ontbrak het aan luchtmachtofficiëren met een gedegen stafopleiding, die als docent op de KLA zouden kunnen worden ingezet. De Luchtmachtstaf had in zijn streven naar zelfstandigheid voorrang gegeven aan de oprichting van een Luchtmachtstafschool (LSS) voor hogere stafvorming, omdat er juist in deze opbouwfase grote behoefte bestond aan goed opgeleide stafofficiëren. De LSS werd op 26 september 1949 geopend en overleefde de aanloopfase niet zonder kleerscheuren. Er vond zelfs een tijdelijke sluiting plaats van november '52 tot november '53, die mede het gevolg was van personeelstekorten. Gelet op die ervaring was de luchtmachtleiding veel eraan gelegen niet te overhaast een officiersopleiding te starten. Voor de vorming van een ca-

pabel docentencorps moest de nodige tijd worden uitgetrokken.

Een vierde factor waarop moet worden gewezen, is van financiële aard. Ondanks het voornemen voor het jaar 1959 de eerste benodigde fondsen uit te trekken voor de oprichting van de KLA, bleek er in dat jaar geen budgettaire ruimte te zijn voor de post „Luchtmachtacademie”. De financiële aanslag op de beschikbare defensiemiddelen — de stichting van de academie zou circa f 7 miljoen vergen — deed de beleidsmakers terugdeinzen en van een definitieve implementatie werd dus afgezien.

Een vijfde remmende factor vormde het geringe enthousiasme dat de KLA-plannen in de hogere landmachtkringen losmaakten. Die terughoudendheid van de legerleiding was o.m. ingegeven door de vrees dat de land- en luchtmacht door het creëren van een afzonderlijk instituut voor de opleiding van luchtmachtofficiëren te zeer uit elkaar zouden groeien. In een brief over de luchtmachtacademie van 19 april 1950 schreef de plaatsvervangend Chef van de Generale Staf, lgen M. R. H. Calmeijer, onder meer over de voorgenomen scheiding van technische opleidingen voor de land- en luchtmacht op de KMA:

Ofschoon ik het niet uitgesloten acht, dat de inmiddels opgedane ervaringen tot enige nadere voorstellen ter verbetering zullen leiden acht ik het nochtans onjuist deze grondslag zo zeer aan te tasten door de technische opleidingen van Land- en Luchtmacht radicaal van elkaar te scheiden, zonder dat nauwkeurig is onderzocht of een samengaan bepaald uitgesloten moet worden geacht. Echter niet alleen terwille van de technische opleidingen betreur ik het dat de Chef Luchtmachtstaf een samengaan van KMA en Luchtmachtacademie niet mogelijk acht.

In dezelfde brief gaf lgen Calmeijer de minister van oorlog, mr. W. F. Schokking, in overweging na te gaan „in hoeverre de Luchtmachtacademie geheel of gedeeltelijk met de KMA ware te combineren”. De vanzelfsprekendheid waarmee de luchtmacht haar eigen academie nastreefde werd niet door de gehele krijgsmacht gedeeld. Het plan tot oprichting van de KLA werd door velen zelfs betiteld als „ongezond separatisme”, zo merkte lkol R. A. Sleeuw op, in een artikel in de „Militaire Spectator” van april 1956 over de opleiding tot beroepsofficier van de Koninklijke luchtmacht.

Een laatste factor ten slotte was de omstandigheid dat aan een aantal luchtmachtwensen en -eisen

Plaatsvervangend Chef van de Luchtmachtstaf, generaal-majoor W. den Toom, was namens de KLu militair lid van het in 1961 opgerichte Curatorium van de KMA

werd tegemoet gekomen in het kader van een bredere onderwijsherziening, die in de tweede helft van de jaren '50 werd geïnitieerd. In de jaren 1955-56 ontwikkelde de zogeheten Commissie van Advies inzake de vorming van a.s. officieren en officieren van de Koninklijke marine, Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht een aantal denkbeelden voor een nieuwe aanpak van de officiersopleiding in ons land. De rapportage van die commissie, die tal van elementen bevatte die ook in de plannen voor de KLA naar voren traden, leidde voorshands niet tot een nieuwe opzet van de officiersopleiding in de Nederlandse krijgsmacht. Met name op de KMA bleef de problematiek de gemoederen echter bezighouden. De uitkomst van de aldaar in het najaar van 1958 op gang gekomen interne discussie spoorde min of meer met de denkbeelden van de Commissie van Advies en werd vervolgens eind 1959 onderschreven door de Chef van de Generale Staf (CGS), lgen G. J. le Fèvre de Montigny, evenals door de Chef van de Luchtmachtstaf, lgen H. Schaper.

Vanaf dat moment was de weg vrij voor een *gezamenlijke* reorganisatie van het land- en luchtmacht-onderwijs. De op 31 maart 1960 ingestelde Commissie van Advies inzake het onderwijs aan de Koninklijke Militaire Academie bereidde de herziening van het onderwijs op de KMA voor. Met de nieuwe opleiding werd op 1 september 1960 een begin gemaakt. De bevindingen van deze adviescommissie vormden voor de CGS en de CLS voorts aanleiding bij de staatssecretaris van defensie KL/KLu, lgen b.d. Calmeyer, te pleiten voor de oprichting van twee nieuwe onderwijsbestuursorganen voor de KMA, nl. de Raad van Gouverneur en Assessoren en het Curatorium. In het Curatorium werden plaatsen gereserveerd voor de plv. Hoofddirecteur Personeel KLu en de plv. Chef van de Luchtmachtstaf. Toen het Curatorium in

1961 voor de eerste maal samenkwam, hadden daarin namens de Koninklijke luchtmacht resp. als curatoren zitting de inmiddels tot generaal-majoor opgeklommen G. H. Gijbels, en de toenmalige genm W. den Toom (plv CLS).

Met de reorganisatie van de opleiding aan de KMA en de instelling van de beide nieuwe bestuursorganen, waarin ook de behartiging van de luchtmachtbelangen tot haar recht kon komen, nam de noodzaak tot oprichting van een aparte luchtmachtacademie geleidelijk af. Speciale luchtmachtwensen, die betrekking hadden op de opleiding van beroepsofficieren, konden in deze nieuwe situatie niet alleen beter worden geventileerd, maar ook concreet vorm krijgen. Zo werd bij de invoering van de herziene opleiding aan de KMA, na goedkeuring van de CLS, een militaire en specifieke vakopleiding van de cadetten van de Koninklijke luchtmacht in het programma opgenomen. Ook in een later stadium, toen bleek dat deze vakopleiding op sommige punten verbetering behoefde, was er voldoende ruimte deze opleiding te herzien naar het inzicht van de Koninklijke luchtmacht. In de jaren '60 werd bovendien afgesproken dat de „tweede man” op de KMA een KLu-officier zou zijn. Nòg later groeide de gewoonte dat het gouverneurschap van de KMA zou rouleren tussen de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht.

Conclusie

De Koninklijke luchtmacht slaagde er niet in voor de opleiding van haar toekomstige officieren een eigen opleidingsinstituut te stichten. Ook als zelfstandig krijgsmachtdeel bleef zij zich bedienen van de faciliteiten die de Bredase *alma mater* bood. Wel kwamen er allerlei extra voorzieningen voor Luchtmachtcadetten tot stand. De Luchtmachtstaf verwierf met andere woorden geen volledige autonomie t.a.v. de inhoud en de inrichting van de opleiding van haar toekomstige officieren. Duidelijk is echter dat de Luchtmachtstaf op den duur steeds beter erin slaagde de KLu-belangen op het gebied van de personeelszaken en opleidingen op efficiënte wijze te waarborgen. Het streven naar een KLA resulteerde indirect in een geïnstitutionaliseerde vertegenwoordiging in de nieuwe bestuursorganen op de KMA, waardoor de

Op 24 november 1961 kwam het Curatorium van de KMA te Breda voor de eerste maal bijeen; geheel rechts generaal-majoor W. den Toom, derde van rechts generaal-majoor G.H. Gijbels, plv. Hoofddirecteur Personeel KLu en oud-voorzitter van de Commissie Koninklijke Luchtmacht Academie

Luchtmachtstaf niet alleen steeds een vinger aan de pols kon houden waar het de ontwikkeling op de KMA betrof, maar tevens binnen dat nieuwe kader mede een bepalende invloed wist uit te oefenen op de inrichting van de officiersopleiding. In de Koninklijke luchtmacht heerste in de jaren '50 de opvatting dat met name een instituut als de luchtmachtacademie een buitengewoon belangrijke en stimulerende invloed zou kunnen uitoefenen op het vestigen van eigen tradities en het ont-

wikkelen van een eigen identiteit. De vrees dat het niet van de grond komen van de geplande KLA de verdere groei van het nog jonge krijgsmachtdeel zou belemmeren, bleek ongegrond. Ook zonder de stichting van eigen officiersopleiding wist de Koninklijke luchtmacht haar streven naar emancipatie ten opzichte van de landmacht en naar een eigen identiteit binnen de krijgsmacht met succes te bekronen.

[Bron: Centraal archiefdepot ministerie van defensie]

Literatuur

M. W. J. M. Broekmeijer — Het eigen karakter van de luchtmacht; een sociologische studie. *Onze Luchtmacht* 8(1956)(1)21.

J. A. M. M. Janssen — *Curatorium KMA 1961-1986. Een kwart eeuw toezicht op de opleiding tot beroepsofficier KL en KLu aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda.* Den Haag (1986).

J. A. M. M. Janssen — *Op weg naar Breda. De oplei-*

ding van officieren voor het Nederlandse leger tot aan de oprichting van de Koninklijke Militaire Academie in 1828. Den Haag (1989).

R. A. Sleeuw — De opleiding tot beroepsofficier van de Koninklijke luchtmacht; de problemen en mogelijke oplossingen. *Mil. Spect.* 125(1956)(4)164.

H. J. Wolf — *1828-1978 Honderdvijftig jaar Koninklijke Militaire Academie.* Den Haag (1978).

Cadetten-Almanak (1955) (1956) (1958).

U bent actief dienend officier van KL of KLu,

maar gaat binnenkort de dienst verlaten.

U wilt echter wèl graag maandelijks de *Militaire Spectator* blijven ontvangen? Dat kàn: als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap (contributie f 30,- per jaar; buitenland f 40,-) vindt u hem iedere maand in de bus, en tevens viermaal per jaar „Mars in Cathedra”.

Meldt u als lid bij de secretaris: Peuleyen 164, 2742 EP Waddinxveen.

prof. dr. G. Teitler

hoogleraar militaire geschiedenis en algemene strategie KIM

Dienstplicht ter discussie

De eerste naoorlogse ronde, 1967-1971

Van 1967 af verschenen gedurende enkele jaren met grote regelmaat artikelen in de Nederlandse pers, waarin de dienstplicht kritisch werd beoordeeld. Het valt niet mee dit verschijnsel aan één enkele oorzaak toe te schrijven. Dat het rechtstreeks voortvloeide uit de in dat jaar afgekondigde nieuwe NAVO-strategie, lijkt een te eenvoudige verklaring. Sterker nog: in genoemde artikelen speelt die strategie in eerste aanleg geen opvallende rol. Trouwens, argumenten en oorzaken hoeven elkaar niet te overlappen. Van belang lijkt wèl, dat de Nederlandse krijgsmacht zich al enkele jaren in moeilijkheden bevond. Sedert de Koreaanse oorlog had zij op ruime schaal materiële steun van de VS ontvangen. Daarbij kwam, dat in die jaren de defensiebereidheid van het Nederlandse volk niets te wensen overliet. De Bondsrepubliek was nog ontwapend en de Westerse verdedigingslijn liep dwars door Nederland. Die omstandigheden gaven de krijgsmacht de wind in de zeilen. In de jaren '50 groeide zij tot een voor Nederlandse begrippen ongekende omvang. Een tiental jaren later was die toestand echter ingrijpend gewijzigd.¹

De verandering school niet in de (geschatte) krachtsverhouding tussen Oost en West. Van belang was wèl dat de Amerikaanse hulpverlening begon terug te lopen. Nederland kwam zo in een lastig parket terecht. Tegenover het Warschau-Pact leek een voortdurende militaire inspanning geboden. Zonder Amerikaanse bijstand echter leefde de Nederlandse krijgsmacht boven haar stand. Om uit die situatie te geraken, kon de regering uit twee wegen kiezen. De eerste leidde naar modernisering van het materieel en een forse budgetverhoging. De tweede voerde naar modernisering en inkrimping van de krijgsmacht. In dat ge-

val bleef het budget gelijk of zou zelfs kunnen dalen. In de praktijk werd geruime tijd een derde weg bewandeld. Terugschrikkend voor drastische ingrepen, schoven opeenvolgende kabinetten een keuze voor zich uit. Terwijl het militaire materieel verouderde, bleef de defensiebegroting op ongeveer hetzelfde peil. Ook de omvang van de krijgsmacht onderging nauwelijks wijziging. Eeuwig kon deze onbevredigende toestand niet duren.

Voorlopig echter stonden de jaren '60 in het teken van voortmodderen.

Tegen deze achtergrond is het niet verwonderlijk, dat de opbouw van de krijgsmacht onderwerp van gesprek werd. De aanleiding daartoe vormde de materieelkant van de organisatie. Onvermijdelijk echter breidde het zich tot de personele zijde uit. Wat als een investeringskwestie begon, raakte al snel ook de samenstelling van de krijgsmacht. Nieuw materieel moest vroeg of laat worden aangeschaft. De kosten van die maatregel werden echter mede door personele overwegingen bepaald. Bleef de krijgsmacht in haar oude omvang gehandhaafd, dan zou de materieelsinvestering enorme bedragen vergen. Kromp zij, dan bleef de investering budget-neutraal. In dat geval rees de vraag of die krimp niet tot een andere samenstelling van de krijgsmacht moest leiden. Het lag voor de hand bij die vraag de dienstplicht te betrekken. In de eerste plaats werd de samenstelling van het grootste krijgsmachtdeel erdoor bepaald. En ten tweede baarde het opkomende dienstplichtprotest zorgen.

Dit is niet de plaats de achtergrond te schetsen van het ontstaan van de Vereniging voor Dienstplichtige Militairen (VVDM) in 1966. Voldoende is aan te stippen, dat die vereniging zich in eerste instantie gematigd opstelde. Van ideologische bevlogenheid was in dat stadium geen sprake. De defensie-

¹ Zie hierbij: J. W. Honig — The Dutch as allies; image and reality. *Int. Spectator* 53(1989)(11)701-705.

leiding reageerde dan ook niet afwijzend toen zij merkte, dat de VVDM zich als belangenvereniging gedroeg. Moeilijkheden ontstonden pas toen het militaire middenkader bij het overleg betrokken raakte. Het vreesde via de VVDM aantasting van zijn gezag, en daarmee van de gevechtskracht van het leger. Het getuigde daarmee ook van een traditionelere kijk op de militaire organisatie dan de Defensietop. In haar overleg met de VVDM had die leiding dit gevoelige punt onvoldoende in het oog gehouden. Hoe dat ook zij, op kazerniveau rezen problemen toen VVDM en middenkader rechtstreeks zaken moesten doen. Tal van meningsverschillen volgden en om haar zin door te drijven, bediende de VVDM zich al snel van pro-vo-tactieken. Steeds vaker ook zocht zij de publiciteit, terwijl in haar eisen elementen binnenslopen, die niet in het program van een belangenvereniging pasten.

Het vervolg op die ontwikkeling is hier niet aan de orde. Hoofdzaak is dat de agressieve aanpak van de VVDM binnen en buiten de krijgsmacht kritiek ontmoette en terugsliep op de dienstplicht zelf.

De behoefte aan meer vrijwillig dienend personeel was al in 1959 onderwerp van beraad geweest . . .

Daarom was het de VVDM overigens niet begonnen. Integendeel, zij hield steeds vast aan het behoud van de dienstplicht. Wat dat betreft ondersteunde haar radicalisering dat uitgangspunt allerminst. De dienstplicht stond per slot al ter discussie toen de VVDM voor een hardere aanpak koos.

Dat debat was overigens maar langzaam op gang gekomen. De behoefte aan meer vrijwillig dienend personeel had al in 1959 onderwerp van beraad gevormd. De commissie Werkelijke Diensttijd Dienstplichtigen deed de minister van defensie toen het voorstel de diensttijd te bekorten. In ruil daarvoor moesten Kort-verbandvrijwilligers worden aangetrokken. Zes jaar later ging staatssecretaris (KL) J. C. E. Haex (CHU) een stap verder. In 1965 liet hij het Technisch-Specialistenproject van stapel lopen. Het jaar daarop werd de diensttijd opnieuw bekort (naar 16 maanden voor dienstplichtige soldaten en korporaals, naar 18 voor officieren, onderofficieren en specialisten). Prompt rees de vraag of die ingreep niet tot verho-

ging van het aantal dienstplichtigen zou leiden. Méér dienstplichtigen, die korter dienden . . . kwam die combinatie de kwaliteit van het leger wel ten goede? Betekende zo'n maatregel trouwens geen extra belasting voor de toch al krappe arbeidsmarkt?

Haex bepleitte dan ook een eenvoudiger oplossing. Het instituut van de Technische Specialisten moest worden uitgebreid, óók om het aantal dienstplichtigen te laten dalen. Een vrijwilligerskrijgsmacht wees hij overigens af. Zo'n legervorm deed de pensioenlasten stijgen, evenals de gemiddelde leeftijd van het korps beroepsmilitairen. Er zat niet anders op dan een middenweg te kiezen: zo véél Technische Specialisten, zo wéinig dienstplichtigen als mogelijk was. Wel zouden degenen uit de laatste categorie, die een oproep voor werkelijke dienst ontvingen, compensatie moeten krijgen. Twee mogelijkheden dienden zich daartoe aan. Vrijgestelden kon een extra belasting worden opgelegd. Voorts was het mogelijk de opgeroepen een financiële tegemoetkoming te verschaffen. De Tweede-Kamerfractie van de VVD legde hier een derde mogelijkheid naast. Waarom aan opgeroepen dienstplichtigen geen belastingaftrek toegekend? Een vierde alternatief — een duurzame en algemene verhoging van de wedde — werd afgewezen. Dienstplicht was per slot een offer aan de gemeenschap en een weddeverhoging deed aan dat aspect geen recht.

Tot nog toe was de discussie in hoofdzaak over economische en financiële zaken gevoerd. Kernpunt leek wel de bijdrage, die de krijgsmacht kon leveren aan een verruiming van de arbeidsmarkt. Merkwaardig genoeg bracht eerst *Het Financieele Dagblad* enkele strategische overwegingen in het spel.² Wijzende op de veranderde militaire verhoudingen — de nieuwe NAVO-strategie hing in de lucht — vroeg het zich af of Nederland geen klein, flexibel leger moest scheppen. Bovendien betwijfelde het *Dagblad* de wijsheid dat leger in de Bondsrepubliek te plaatsen. West-Duitsland was sterk genoeg om de voorste lijn in overwegende mate zelf te bemannen. Nederland kreeg dan ruimte om zijn leger voor crisisbeheersing te ge-

² Voor de hier volgende weergave van het openbare debat is gebruik gemaakt van gegevens, beschikbaar gesteld door de Knipseldienst van het ministerie van defensie. Afzonderlijke noten zijn achterwege gelaten omdat hun aantal tot boven de dertig zou stijgen. Wie nadere inlichtingen wenst kan zich tot de schrijver richten.

bruiken. Drie bestemmingen stonden het Dagblad daarbij voor ogen: optreden als onderdeel van de NAVO *Mobile Force*, vredesoperaties ten behoeve van de Verenigde Naties, en inzet bij acties in de overzeese rijkdelen. Veel weerklank ondervonden die gedachten intussen niet. Dat de nieuwe NAVO-strategie gevolgen kon hebben voor de Koninklijke landmacht sprak kennelijk niet aan. Voorlopig bogen alleen wat christelijke organisaties zich over de bijdrage aan VN-operaties. Wellicht bood zij aanknopingspunten voor de oplossing van het dienstweigeringsprobleem. Zover echter wilde minister van defensie W. den Toom (VVD) niet gaan. Sociale dienstplicht wees hij af.

De Nederlandse maatschappij kon de beroepsmilitair geen vooruitzicht op een aantrekkelijke loopbaan bieden . . .

Een VN-bijdrage viel te overwegen, maar ook daarvoor waren traditionele militaire vaardigheden als basis vereist.

Een interdepartementale commissie onder oudstaatssecretaris van defensie G. H. N. Peijnenburg kreeg in de zomer van 1968 opdracht het dienstplichtvraagstuk door te lichten. Het VN-element kon zij in haar beschouwingen betrekken. Uitgangspunt bleef ondertussen het behoud van de dienstplicht. Kernvraag voor de commissie was dan ook een zo rechtvaardig mogelijke keuze te bepalen tussen degenen die wel en die niet werden opgeroepen. Nederland bevond zich op de top van de naoorlogse geboortegolf. Jaarlijks hoefden 12.000 tot 14.000 goedgekeurde jongens niet op te komen. Begrijpelijk vatte hierdoor bij degenen die wél in dienst kwamen de mening post slachtoffer te zijn van een loterij. De VVDM wortelde mede in dit onbehagen. Terwijl de commissie aan de slag ging, drongen de VS aan op verlenging van de dienstplicht (tot twee jaar). Dat land bezag de invulling van *Flexible response* kennelijk met andere ogen dan *Het Financieele Dagblad*. Een PvdA-voorstel de diensttijd tot twaalf maanden terug te brengen, vond bij de defensietop dan ook geen genade.

Opmerkelijk is overigens, dat die top zich bij zijn verweer op financiële argumenten beriep. Zelfs een verwijzing naar de Warschau-Pactinval in Tschechoslowakije ontbrak in zijn antwoord. Kort

daarop volgde echter een markante bijstelling van het socialistische voorstel. Het Tweede-Kamerlid voor de CHU H. Kikkert kondigde aan een plan te zullen uitwerken tot opheffing van de dienstplicht. Geen verkorting dus meer van de diensttijd — die immers tot uitbreiding van het aantal opgeroepen zou kunnen leiden — maar opheffing van het gehele instituut. Kikkert had zich trouwens al eerder voorstander van een vrijwilligersleger getoond. In 1967 had hij voor die opzet reeds een lans gebroken. Zijn nieuwe uitspraak kon dan ook als de uitkomst van een rijpingsproces worden beschouwd. Kern van zijn plan was tussen dienstplichtigen en lang dienende vrijwilligers door te varen. Ook het Britse legermodel wees hij dus af. Noch de krijgsmacht, noch de betrokken militairen, noch 's lands schatkist zouden hierbij baat kunnen vinden. Een vijfjarig contract was ideaal, meende Kikkert, zeker als de vrijwilliger zich daarna verbond toe te treden tot een legerreserve. Niet ieder in de CHU-Tweede-Kamerfractie toonde zich ingenomen met Kikkerts plannen. Zijn fractiegenoot drs. A. de Boo bijvoorbeeld, wees het denkbeeld van de hand. Een vrijwilligersleger zag hij buiten de gemeenschap belanden. De Nederlandse samenleving was per slot de Britse niet en stond nu eenmaal minder dan de laatste open voor militaire invloeden. De ontvangst van het voorstel door de defensieleiding was al even verdeeld. Minister Den Toom achtte het niet uitvoerbaar. De Nederlandse maatschappij kon de beroepsmilitair geen vooruitzicht bieden op een aantrekkelijke loopbaan. Daarvoor was de Nederlander te weinig positief jegens de krijgsmacht gestemd. Diezelfde houding leidde trouwens ertoe dat zich waarschijnlijk te weinig vrijwilligers zouden melden. Het kostte nú al moeite voldoende Technische Specialisten te vinden. De bewindsman vond steun voor dit oordeel bij lgen C. Koster, directeur personeel KL. Kikkert moest voor zijn leger jaarlijks ongeveer 12.000 vrijwilligers werven. De generaal achtte de kans op succes van dat streven uitermate klein. Het project Technische Specialisten liep wel, maar toch niet (alleen) uit belangstelling voor het militaire beroep. Wat dit project aantrekkelijk maakte, was de mogelijkheid op rijkskosten een burgerdiploma te behalen. Niet de krijgsmacht boeide, maar de opstap die zij bood naar de burgermaatschappij. De reactie op Kikkerts denkbeeld van staatssecre-

taris en partijgenoot Haex pakte anders uit. Diens eerste uitlating was overigens even terughoudend als die van Den Toom en Koster. Een jaar later bleek hij te zijn bijgedraaid. De dienstplicht, verklaarde Haex in de zomer van 1970, was niet meer van deze tijd. In de praktijk legde het instituut een zware belasting op de schouders van slechts weinig Nederlanders en de bevolking verloor haar geduld met zulk een onrechtvaardigheid. De betrokken dienstplichtigen zelf gaven trouwens al geruime tijd van hun ongenoegen blijk. De staatssecretaris gaf toe, dat dit onbehagen niet betekende dat de geesten nu al rijp waren voor Kikkerts plan. De mentaliteit van de Nederlandse bevolking moest nog een verdere verandering ondergaan. Haex was hierover echter tamelijk optimistisch. Een duw in de goede richting door het kabinet zou helpen en hij had de minister van onderwijs daarbij een stuwende en sturende rol toebedacht.

Kranten, tijdschriften en politieke partijen stelden zich tegenover Kikkerts denkbeelden al even verdeeld op als de defensietop. Opmerkelijk is wederom, dat argumenten voor en tegen bijna uitsluitend betrekking hadden op economische en financiële overwegingen en op de rechtvaardige verdeling van maatschappelijke lasten. Slechts een enkele maal werd opgemerkt, dat een vrijwilligerskrijgsmacht uitstekend aansloot bij de strategie van de *Flexible response*. Van landmachtzijde werd trouwens erop gewezen, dat dit verband toch zwakker was dan op het eerste gezicht leek. Een klein, wendbaar leger van beroepsmilitairen leende zich inderdaad voor crisisbeheersing. Daarmee echter was voor *Flexible response* de kous niet af. Die crisisbeheersing kon falen en dan wachtte de landmacht de verdediging van haar vak in de Bondsrepubliek. Zonder dienstplichtigen en grote aantallen reservisten zou dat problemen geven. Het gros van de commentatoren besteedde echter geen aandacht aan die kant van de zaak. Opvallend weinig woorden werden ook aan de binnenslands-politieke gevolgen gewijd. Wel werd staatssecretaris Haex gekapitteld voor zijn vermeende poging het onderwijs te politiseren. Vanuit de VVD werd voorts betoogd, dat beroepsmilitairen kwetsbaar waren voor linksradicale agitatie. De herinnering aan de muiterij op Hr Ms *De Zeven Provinciën* zal aan die opmerking niet vreemd zijn geweest. In de derde plaats werd erop gewezen, dat ingrijpen door militairen in de politiek geen

verband hield met de aan- of afwezigheid van dienstplichtigen in de krijgsmacht. Gebeurtenissen in Griekenland toonden aan, dat kolonels zich door dat soort soldaten niet lieten afhouden van een greep naar de macht.

Tot slot verdient aandacht, dat de dienstplichtdiscussie geen enkele maal werd beroerd door de uit dezelfde tijd stammende „onthullingen” over geweldsexcessen tijdens de Politionele acties. De emoties en het debat, die deze onthullingen losmaakten, vonden hun plaats in een eigen circuit. Zij spoelden niet over naar de dienstplichtkwestie. Voor- noch tegenstanders van Kikkerts plannen voelden behoefte op die onthullingen in te haken. Toch had dit zeer wel gekund. Vragen immers naar het soort oorlog dat militairen moeten voeren, naar de interne verhoudingen in de krijgsmacht, naar het aankweken van eigen verantwoordelijkheidsbesef bij militairen, naar de politieke schuld voor daden door militairen begaan, enz. hoorden in beide kaders thuis. Van verstrengeling was evenwel geen sprake. Een mogelijke verklaring is, dat de excessen grotendeels werden toegeschreven aan beroepsmilitairen van het KNIL, zoals het Korps Speciale Troepen rond kap R. Westerling.

Begin 1971 verschenen kort na elkaar twee studies met uitgewerkte voorstellen tot opheffing van de dienstplicht. De tweede was het al aangekondigde plan-Kikkert, dat in april werd gepubliceerd.³ De eerste verscheen in januari en was van de hand van een beroepsmilitair, de majoor der genie H. W. Wenders.⁴ Kikkert en Wenders gebruikten voor een deel dezelfde argumenten om afschaffing van de dienstplicht te bepleiten. Hun uitgangspunten liepen evenwel uiteen. Kikkert beklemtoonde bv. dat, door aan de kader-militieopzet vast te houden, de krijgsmacht de steun van de jeugd verloor. Wenders koos een krijgskundig uitgangspunt. De taak van de krijgsmacht zag hij als oorlogvoorkoming. Voor de vervulling daarvan was massaal enthousiasme nodig noch gewenst. Wenders stelde een „ont-ideologisering” van oorlogen vast. Oor-

³ Zie de nota: H. Kikkert — *Inzake de mogelijkheden van de vervanging van het huidige kader-militieleger door een kader-vrijwilligersleger*. Den Haag (1971)

⁴ H. W. Wenders — Studie betreffende de voor- en nadelen van een vrijwilligers- resp. een kader-militiekrijgsmacht en de gewenste personele samenstelling van de Nederlandse krijgsmacht(delen). *Mars in Cathedra* (1971)(9)508-521.

logvoorkoming, crisisbeheersing en oorlogbeperking vroegen om een instrumentele aanpak. Massalegers achtte hij daartoe weinig geschikt. Kikkert onderschreef die mening. Toch stond voor hem niet de verhouding tussen krijgsmacht en conflictvoering voorop. Hij schonk meer aandacht aan de relatie krijgsmacht-samenleving en zag die door de dienstplicht onnodig belast. Afkeer van een onrechtvaardig verdeelde dienstplicht kon tot afkeer van het leger leiden. Maar al te gemakkelijk vloede daaruit een afnemende defensiebereidheid voort. De krijgsmacht werd dan weer — net als in het interbellum — een controversiële instelling en speelbal van partijpolitiek. De opkomst

Een vrijwilligersleger zou voor opname en afstoot van militairen nauwer dan ooit met de samenleving moeten zijn verbonden . . .

van de VVDM vormde wat dat betreft een teken aan de wand.

Voor verschillende uitgangspunten kiezend, kwamen Kikkert en Wenders elkaar snel tegemoet. De moderne militaire technologie vroeg huns inziens om beroepspersoneel. Beiden stipten ook aan, dat alleen vrijwilligers de hechte groepen konden vormen, die zo belangrijk waren voor goede militaire prestaties. Voorts meenden zowel Wenders als Kikkert dat de kosten voor de opleiding van dienstplichtigen niet opwogen tegen de baat. Trouwens, de dienstplicht zelf werd uitermate kostbaar. De Tweede Kamer had immers op 23 juni 1970 een motie aanvaard tot gelijkstelling van de wedde van dienstplichtigen met die van beroepsmilitairen. Verdere kostenverlagende factoren bij afschaffing van de dienstplicht waren de verdwijning van de kostwinnersvergoeding en besparingen in de verzorgende sfeer. Ook op macro-economisch gebied waren voordelen verbonden aan een vrijwilligerskrijgsmacht. Enkele jaren vóór de eerste oliecrisis kon Wenders hierover schrijven:

Omdat er in de meeste geïndustrialiseerde landen een vrijwel voortdurende situatie van volledige werkgelegenheid is, zal een minderbehoefte aan militairen een extra injectie betekenen voor de nationale economie.

Tegenwerpingen als zou een vrijwilligersleger een bedreiging vormen voor de democratie, wezen

beide schrijvers af. Het leger dat hen voor ogen stond, omvatte om te beginnen alleen militairen die voor een betrekkelijk korte tijd hadden getekend. Van de vorming van een militaire kaste was dan ook geen sprake. Sterker nog, hun leger zou voor de opname en afstoot van militairen nauwer dan ooit met de samenleving verbonden moeten zijn. Deze band gold vooral de arbeidsmarkt en het bedrijfsleven, maar bleef daartoe niet beperkt. Ook de verhoudingen binnen de krijgsmacht, in relatie tot die in de maatschappij, waren in het geding. Het leger zou zijn aantrekkingskracht immers ogenblikkelijk verliezen als het op dat punt achterbleef bij ontwikkelingen elders. Alleen als het op kandidaten overkwam als een modern, technisch bedrijf kon het met andere werkgevende instanties concurreren. Als aan de krijgsmacht het beeld bleef kleven een autoritaire organisatie te zijn, was zij op de arbeidsmarkt op voorhand kansloos.

Onrechtvaardig en inefficiënt, stond op het etiket dat Kikkert en Wenders op de dienstplicht plakten. De eerste criticus onderstreepte vooral het eerste bezwaar, de tweede het laatste. Wenders' grootste zorg was, dat het dienstplichtleger niet langer aansloot bij de eisen van oorlogvoorkoming. Kikkert was zich van dat probleem bewust, maar zag op binnenlands-politiek terrein een nog grotere dreiging. Anders dan tijdens het interbellum viel het Nederlandse volk na 1945 geen gebrek aan defensiebereidheid te verwijten. Die omslag had zich nu al twee decennia gehandhaafd en leek zo langzamerhand een vast bestanddeel van de naoorlogse cultuur. Kikkert echter had over dit laatste zo zijn twijfels. Steeds meer tekenen wezen er zijns inziens op, dat die bereidheid tanende was. Opmerkelijk genoeg — in het licht van gebeurtenissen uit de jaren '80 — had Kikkert daarbij geen kernwapenkwesties op het oog. Wat hem zorgen baarde, was de onrust rond de dienstplicht.

Zowel binnen als buiten de krijgsmacht deed die zich gevoelen en op beide terreinen leek de legitimiteit van die organisatie in het geding. Waar doel en middelen niet langer op elkaar waren aangesloten — de zorg van Wenders — gaf dat militaire problemen. Als daarentegen de krijgsmacht haar legitimiteit verloor, dreigden politieke moeilijkheden. Daaraan kleefden ook gevaren voor de NAVO. ▷

De verhouding tussen militaire middelen en het beslechten van internationale geschillen ligt niet zo eenvoudig . . .

Die zorg wordt begrijpelijk voor wie het toemend anti-Amerikanisme uit die dagen in aanmerking neemt. Toch bleek Kikkerts bezorgdheid ongegrond. De uitkomst van een in de herfst van 1971 gestart onderzoek naar knelpunten in de relatie krijgsmacht-samenleving gaf geen voedsel aan zijn veronderstelling.⁵ Die studie toonde aan dat, als de Nederlandse bevolking al vraagtekens plaatste bij de opbouw en het functioneren van de krijgsmacht, zulks niet betekende dat zij ook de legitimiteit van die organisatie in twijfel trok. Het bestaansrecht en de bestaanswijze van de krijgsmacht bleken niet met elkaar verbonden. De strijdkrachten als zodanig werden aanvaard en voor een herhaling van problemen uit het interbellum had Kikkert zich geen zorgen hoeven maken. Waar het natuurlijk om gaat, is dat de uitkomst van dat onderzoek hem niet ten dienste stond. In de tweede plaats is van belang dat genoemde studie haar oorsprong mede in Kikkerts bezorgdheid vond. Ondertussen kan men zich niet aan de indruk onttrekken, dat het „Hollanditis”-debat

⁵ Een samenvatting van deze studie: G. Teitler en A. M. A. Ehren — On the relationship between the Dutch and their armed forces. *Neth. J. Sociology* 15(1979)(1)27-46.

rond 1980 met de uitkomst van dat onderzoek zijn voordeel had kunnen doen.

Ook de door Wenders aangesneden problematiek is actueel gebleven. De economie leert, dat een sterke muntsoort de meest uiteenlopende financiële transacties mogelijk maakt. De verhouding tussen militaire middelen en het beslechten van internationale geschillen ligt minder eenvoudig.

Middelen die in het ene conflict tot resultaten voeren, schieten in het andere te kort.⁶ Een krijgsmacht, met andere woorden, is geen manusje-van-alles, geen pasmunt. Wenders zag in de jaren '70 het belang van de crisisbeheersing groeien. Een dienstplichtleger achtte hij noch wat mentaliteit, noch wat reactiesnelheid betreft, bruikbaar voor deze taak. Het standaardverweer op die stelling luidde: wat moet Nederland doen als crisisbeheersing faalt? In het verlengde van die tegenstelling lag, en ligt, de vraag of een land zich moet voorbereiden op de ernstigste of de waarschijnlijkste dreiging.

What is good for war, is good enough for crisis management.

Ligt in deze uitspraak (toegeschreven aan de Amerikaanse admiraal E. R. Zumwalt jr.) wijsheid of gemakzucht besloten? De discussie duurt voort.

⁶ Zie hierbij: D. A. Baldwin — Power analysis and world politics: new trends versus old tendencies, in: K. Knorr (ed) — *Power strategy and security*. Princeton (1983)3-36.

Hernieuwde discussie over dienstplicht in Nederland

Sedert eind 1989 verschijnen in Nederlandse dag- en weekbladen in toenemende mate artikelen waarin de militaire dienstplicht centraal staat.

Ook andere media hebben de laatste tijd dit onderwerp met een zekere regelmaat belicht. Het is eigenlijk voor het eerst sinds de jaren '60/'70 dat er weer zo nadrukkelijk een debat over de dienstplicht plaatsvindt. De opleving van de discussie is onmogelijk los te zien van de ontwikkelingen in Oost-Europa en de Sovjet-Unie. De gebeurtenissen daar zorgden voor een vermindering van de militaire dreiging, hetgeen aanzette tot denken over nieuwe Europese veiligheidsstructuren. In het verlengde daarvan zijn ideeën ontstaan over een nieuwe opzet van de nationale legers in Europa. In Nederland, evenals in andere NAVO-landen, gaan gedachten over een eventuele herstructurering van defensie gelijk op met de noodzaak tot bezuinigen. Dientengevolge voltrekt het debat over dienstplicht in ons land zich tegen een heel ander decor dan dat van zo'n twintig jaar geleden.

In het onderstaande ga ik in op de achtergronden en de inhoud van de tegenwoordige discussie.

Achtergronden bij de hedendaagse discussie

De politieke verschuivingen in diverse Oosteuropese landen brachten het Warschau-Pact in verre-gaande staat van ontbinding. Zijn militaire kracht verminderde navenant. Bijgevolg verloor de NAVO-strategie veel van haar relevantie en boete de eraan gerelateerde legervorming aan belang in. De in maart 1989 in Wenen gestarte onderhandelingen tussen Oost en West over conventionele strijdkrachten in Europa (CSE) bleven evenmin onberoerd door de verwickelingen in Oost-Europa en de Sovjet-Unie. Een akkoord over onder andere troepenvermindering lijkt in het verschiet te

liggen. Dat noopt Nederland wellicht tot invoering van reducties.

Minister van defensie A. L. ter Beek kan zich uiteraard niet onttrekken aan de doelstellingen van het kabinet, dat behalve bezuinigingen sociaal-economische vernieuwing beoogt. Een andersoortige krijgsmacht betekent voor Ter Beek daarom tegelijk een goedkopere krijgsmacht.

Naar aanleiding van de gewijzigde omstandigheden spraken sommigen in Nederland zich uit voor de formatie van een flexibele, compacte en geavanceerde krijgsmacht die in principe wereldwijd inzetbaar zou moeten zijn. Ter Beek is eveneens voorstander van die conceptie. De minister denkt bij de inzet van Nederlandse militairen buiten het NAVO-gebied vooral aan taken in VN-verband, zoals *peace-keeping* en zelfs *peace-enforcing*.

Kortom, door machtspolitieke wijzigingen op het Europese continent is twijfel gerezen over aard en omvang van de tegenwoordige Nederlandse krijgsmacht. Die twijfel wordt nog gevoed door een mogelijk CSE-akkoord en prioriteiten in het regeringsbeleid. Een en ander zette een nieuwe discussie over het instituut dienstplicht in gang.

Het dienstplichtdebat kreeg eigenlijk pas vorm na de val van de Berlijnse Muur. Toen bleken de bestaande veiligheidsstructuren te zijn achterhaald. De eventuele gevolgen voor de Nederlandse defensie zouden zich waarschijnlijk uitstrekken tot de dienstplicht. Politici in Nederland begrepen dat er veranderingen op til waren en dat die de dienstplicht zouden kunnen gaan raken. Langzaam maar zeker vormden zij zich een mening over de nieuw ontstane situatie. In verband met dit laatste is een klein bericht in *NRC Handelsblad* van 7 december 1989 opmerkelijk. Daarin wordt de defensiespecialist van de PvdA-Tweede-Kamerfractie H. Vos aangehaald. Deze vond dat minister Ter Beek in zijn — nog te schrijven — Defensienota diende te anticiperen op een eventuele afschaffing van de

dienstplicht in de tweede helft van de jaren '90. Vos wees in dat verband op de oneerlijke verdeling van de dienstplicht, die immers alleen voor mannen geldt en dan nog een beperkt deel daarvan. Zijn collega R. Frinking (CDA), bijgevallen door VVD-kamerlid S. van Heemskerck Pillis-Duvekot, achtte het toen nog veel te vroeg om over afschaffing te spreken. Ruim een maand later liet Vos een ander geluid horen. In een interview in *De Waarheid* prees hij de dienstplicht als een waardevol middel om maatschappelijke invloed op de krijgsmacht uit te oefenen. Over een ongelijke verdeling repte hij niet meer! [1]. Frinking daarentegen pleitte in maart 1990 juist onverbloemd voor afschaffing [2], terwijl het volgens mevrouw Heemskerck binnen de kortste keren „zeer haalbaar zal zijn om over afschaffing te praten” . . .! [3]. Partijgenoten van Frinking hebben laten merken zijn mening niet te delen, maar ook zij beaamden dat de dienstplicht in zijn huidige vorm niet kan voortbestaan. De verkorting van de diensttijd zal derhalve door het CDA worden gesteund. De PvdA liet reeds eerder merken voor verkorting te zijn.

Al met al is het politici duidelijk geworden dat de veranderingen in Europa niet zonder gevolgen kunnen blijven voor de inrichting van onze eigen veiligheid. De aanpassing of afschaffing van de dienstplicht is daarvan een belangrijk facet. Veel politici hullen zich aangaande de toekomst van de dienstplicht echter in vaagheid. Zij realiseren zich dat veranderingen onafwendbaar zijn, maar beseffen evenzeer dat vooral een eventuele afschaffing van de dienstplicht een zeer ingrijpend besluit is. De consequenties ervan zijn, zo lijkt het, voor hen nog niet te overzien. Het zal daarom wel enige tijd duren, alvorens de discussie over het voortbestaan van de dienstplicht op de politieke agenda verschijnt. Ter Beeks plan voor een Staatscommissie kwam zo bezien op het juiste moment.

Voorstanders van afschaffing van de dienstplicht

Als een van de eersten heeft F. Alting von Geusau de knuppel in het hoenderhok gegooid. Hij betoogde in *NRC Handelsblad* van 7 december 1989 dat de omwentelingen in Oost-Europa de NAVO-strategie onbruikbaar maken. De reële kans op een massale aanval uit het Oosten was per slot van

rekening nihil geworden. Daardoor verloor de op die strategie gebaseerde legervorming haar waarde. Het massaleger was zijns inziens uit de tijd. Zulks maakte dienstplicht niet langer noodzakelijk. Andere auteurs hebben eveneens erop gewezen dat het toekomstige leger klein, mobiel en gespecialiseerd zou moeten zijn. Bovendien was volgens Alting von Geusau de dienstplicht als uitdrukking van volkssoevereiniteit en loyaliteit aan de staat in een meer interdependent Europa uit de tijd geraakt:

In een moderne pluralistische samenleving is de staat niet langer object van loyaliteit, maar een organisatievorm (naast vele andere) met eigen functies en belangen. Die samenleving groeit over de grenzen heen en maakt territoriale grenzen minder belangrijk.

Een ander argument van de tegenstanders van dienstplicht is de ongelijke verdeling van die verplichting. Zij betreft slechts de mannelijke bevolking en daarvan gaat uiteindelijk maar een derde metterdaad in dienst. J. G. Siccama waagt zich zelfs een stap verder. Hij suggereert het bestaan van een verband tussen enerzijds opleiding (en daarmee inkomen), politieke voorkeur, godsdienstigheid en woonachtigheid binnen of buiten de Randstad en anderzijds de kans te moeten opkomen voor militaire dienst. De „Siccama-hypothese” kan kortweg luiden:

Een zoon van een Godvruchtige boer uit Zeeland heeft meer kans om in dienst te moeten dan de zoon van een linkse hoogleraar uit Amsterdam. [4]

Eenmaal in dienst doen dienstplichtigen vaak hetzelfde werk als beroepsmilitairen of zogeheten Kort-verbanders (KV'ers), zij het tegen ongunstiger arbeidsvoorwaarden. Organisaties van beroepsmilitairen hebben dat toegegeven. De voorzitter van de Algemeen Christelijke Organisatie van Militairen (ACOM) W. J. G. Gooijers heeft zich zelfs afgevraagd of er met betrekking tot dienstplicht geen sprake is van gedwongen arbeid. Zowel ACOM als de Algemene Federatie van Militair Personeel (AFMP) toonden zich voorstander van afschaffing, zij het vooral om onder druk van dreigende bezuinigingen op Defensie de positie van de beroepsmilitairen veilig te kunnen stellen. Voorstanders van afschaffing hebben voorts vraagtekens gezet bij de dienstplicht als middel om de krijgsmacht maatschappelijk te verankeren. Er is op gewezen dat het normen- en waardenpatroon van de gemiddelde dienstplichtige mi-

litair niet representatief is voor in de samenleving heersende opvattingen. Bovendien is de vraag gesteld waarom de krijgsmacht wel aan „vermaatschappelijking” onderhevig moet zijn en andere beroepsgroepen niet [5]. Verder is geduid op technologische ontwikkelingen, die de wapensystemen steeds geavanceerder maken. Om die systemen adequaat te kunnen bedienen en onderhouden is speciaal opgeleid personeel nodig, dat regelmatig bijscholing behoeft. Gezien hun (te) korte opleidingsperiode zou het overgrote deel van de dienstplichtigen op den duur ongeschikt zijn voor het omgaan met hoogwaardige apparatuur. Overigens is dit argument bestreden, o.a. op grond van de vooronderstelling dat een „nieuwe” Nederlandse krijgsmacht (compact, snelle wereldwijde inzetbaarheid) minder afhankelijk hoeft te zijn van technologisch geavanceerd materieel [6].

Tegenstanders van afschaffing van de dienstplicht

Bijna zonder uitzondering wijzen voorstanders van handhaving van de dienstplicht op de noodzaak de krijgsmacht maatschappelijk in te bedden. De krijgsmacht mag, zo vinden zij, niet losstaan van de samenleving. C. Homan merkte in dit verband op, dat het

... niet gewenst (is) het in uiterste instantie uitoefenen van massaal geweld uitsluitend in handen te leggen van vakspecialisten.

De verdediging van de nationale territoriale integriteit is volgens hem een maatschappelijke verantwoordelijkheid, die in principe dient te worden omgeslagen over de gehele samenleving. Overigens erkent Homan in het algemeen wel de bestaande ongelijkheid waar het gaat om de dienstplichtvervulling [7].

Een leger gevormd uit enkel beroepsmilitairen en vrijwilligers zou veel duurder worden in vergelijking met het bestaande kader-militieleger, aldus sommige voorstanders van handhaving. Teneinde voldoende personeel te kunnen aantrekken zullen uiteindelijk concurrerende salarissen dienen te worden betaald. Bovendien is het de vraag of de krijgsmacht als werkgever wel voldoende aantrekkingskracht heeft in een tijd van ontspanning. Personele, en dus organisatorische, problemen zijn te voorzien, zo luidt de redenering. Voorts zouden de verwachte demografische ontwikkelingen

(lees: dalende geboortecijfers) een handhaving van de dienstplicht noodzakelijk maken. De dienstplichtlast zou dan (let wel:) minder onrechtvaardig hoeven te worden verdeeld.

Van de bonden voor dienstplichtigen heeft de Vereniging van Dienstplichtige Militairen (VVDM) zich zeer nadrukkelijk principieel gekeerd tegen een beroepsleger, zoals onder meer voorgestaan door de ACOM. De grotere Algemene Vereniging van Nederlandse Militairen (AVNM) lijkt zich inzake het dienstplichtvraagstuk nauwelijks te willen profileren, hoewel zij eveneens voorstander van handhaving is. Beide bonden participeren niet wezenlijk in de dienstplichtdiscussie. Hun voornaamste doelstelling is verbetering van de omstandigheden waaronder de dienstplicht moet worden vervuld. Zij zijn dan ook voorstanders van een kortere diensttijd, aangezien dat mede de veelvuldig gerapporteerde verveling in dienst zou kunnen verminderen.

De top van de Nederlandse krijgsmacht — de opper- en vlagofficieren bij de centrale organisatie — lijkt geen tegenstander van dienstplicht te zijn. Dat standpunt wordt mogelijk mede ingegeven door het feit dat die groep dicht tegen de politiek aan zit. Zij kent dus goed de opvattingen die daar omtrent dienstplicht leven. De meningen van de publicerende „subtop” — met name hoofdofficieren voornamelijk buiten de staven — lijken in contrast te zijn met de opinies van de hoogste legerkringen. Afgezien van een lossere binding met de politiek zouden misschien meer opportunistisch getinte beweegredenen aan een dergelijke oordeelsvorming ten grondslag kunnen liggen. Uiteindelijk zal die categorie officieren als eerste de directe gevolgen ondervinden van bezuinigingen, reducties, herstructureringen en wat dies meer zij.

Alternatieven voor het bestaande systeem

Een van de alternatieven die zijn aangedragen voor het huidige dienstplichtsysteem, is de invoering van een maatschappelijke dienstplicht. Met name binnen het CDA is dat een populaire opvatting. Het CDJA, de jongerenorganisatie van het CDA, heeft zelfs een resolutie aangenomen, waarin zij pleit voor een maatschappelijke dienstplicht voor alle jongeren. Zo'n dienstplicht kan militaire dienstplicht behelzen, maar het kan ook

gaan om werk in de gezondheids- en de bejaardenzorg. CDA-senator P. B. Boorsma heeft dat idee eveneens uitgedragen. Hij noemde zelfs de politie als organisatie, waarin dienstplichtigen werkzaam zouden kunnen zijn. Algehele maatschappelijke dienstplicht zou de ongelijkheid van de bestaande dienstplicht opheffen en zou een middel zijn tot socialisatie en integratie in de samenleving. Bovendien kan zo de overheid op goedkope wijze tegemoet komen aan talloze maatschappelijke noden.

Aan een dergelijke sociale dienstplicht kleven vele bezwaren, zo geeft Boorsma toe. Er zullen bv. ongetwijfeld aanzienlijke kosten worden gemaakt. Organisatorisch heeft deze vorm van dienstplicht veel voeten in de aarde. En VVD-Tweede-Kamerlid J. D. Blaauw vroeg zich af in hoeverre maatschappelijke dienstplicht eventueel gedwongen arbeid volgens de Conventie van de International Labour Organization (ILO) betekent. Anderen gaan zelfs verder en stellen dienstplicht zonder meer gelijk met gedwongen arbeid als omschreven door de ILO.

Invoering van een *dienstrecht* is een andere suggestie om de nadelen van de dienstplicht te ondervangen. De vrije wil staat in deze optie centraal. Men kan als *dienstgerechtigde*: a. gebruik maken van het dienstrecht, b. weigeren op grond van gewetensbezwaren, c. geen gebruik maken van het dienstrecht [8]. Dit „proefballonnetje”, opgelaten door J. S. van der Meulen, is utopistisch van aard en lijkt in zijn huidige, weinig uitgewerkte, vorm geen serieus alternatief.

Tot besluit

De huidige discussie over dienstplicht is het gevolg van veranderingen in de politiek-strategische situatie in Europa. In dat opzicht wijkt zij nadrukkelijk af van eerdere debatten over dit onderwerp.

Literatuur

1. *De Waarheid* (1990)(19 jan.).
2. *De Volkskrant* (1990)(15 mrt.).
3. *Trouw* (1990)(25 apr.).
4. J. G. Siccama — Militaire dienstplicht is ondoelmatig en onrechtvaardig, in: C. Homan en J. G. Siccama (red) — *Dienstplicht: afschaffen of uitbreiden?* Den Haag (1990)7-15 (13).

De gehanteerde argumenten voor en tegen handhaving van de dienstplicht zijn in de hedendaagse discussie zelden alleen van principiële aard. Vaak voert men ter ondersteuning pragmatische redenen aan.

Verder valt op dat aan het debat weliswaar politici deelnemen, maar dat de kwestie in de politiek feitelijk onaangeroerd blijft. De PvdA toont zich vooralsnog voorstander van het kader-militieleger. Zij ziet in de dienstplicht het effectiefste middel om de krijgsmacht maatschappelijk te verankeren. In CDA- en zeker VVD-kring lijkt men inmiddels steeds minder afkerig te worden van een leger zonder dienstplichtigen. Met name het wegvallen van het strategische argument voor een massaleger speelt daarbij een rol. Bezuinigingsoverwegingen versterken die opvattingen nog.

Tegen de achtergrond van ideeën over een „verantwoordelijke samenleving” doet vooral binnen het CDA de gedachte over een maatschappelijke dienstplicht opgeld. Het is twijfelachtig of het CDA op den duur werkelijk hiervoor zal gaan pleiten. De opvattingen in de samenleving over invulling, haalbaarheid en wenselijkheid van een dergelijke vorm van algehele dienstplicht zijn immers verdeeld.

Voorlopig lijkt de politiek het te willen laten bij een verkorting van de dienstplicht, maar een volgend debat kan zeer wel de afschaffing tot onderwerp hebben. Het probleem van de ongelijke verdeling van de dienstplichtlast blijft namelijk bestaan en zal bij een verdere gelijkstelling van mannen en vrouwen steeds urgenter worden. Deze en andere overwegingen zullen ongetwijfeld de gedachten van minister Ter Beek hebben bepaald, die overwoog een Staatscommissie in te stellen, die zich over de problematiek zal moeten gaan buigen. Een principiële discussie over de dienstplicht in de politiek laat helaas nog op zich wachten.

5. L. Wecke — Dienstplicht: een niet meer gewettigde vrijheidsberoving. *De Gelderlander* (1990)(24 mrt).
6. J. Grin — Dienstplicht kan doelmatiger en rechtvaardiger, in: C. Homan en J. G. Siccama [4]23-31 (27).
7. C. Homan — Militaire dienstplicht hoort bij de democratie, in: C. Homan en J. G. Siccama [4]17-21 (18-19).
8. J. S. van der Meulen — Van dienstplicht naar dienstrecht. *Maatschappij en Krijgsmacht* 12(1990)9-16.

drs. P. W. Pierik

historicus

Hongarije als „wapenbroeder” van Nazi-Duitsland

Moeizame weg naar een eigen plaats in Midden-Europa

Toen in mei 1945 de restanten van de eens zo trotse Duitse strijdkrachten zich in gevangenschap begaven, bevonden zich onder hen tienduizenden Hongaarse militairen. Sommigen van hen waren reeds vanaf de zomer van 1941 aan het front. Een vergeten hoofdstuk van de Tweede Wereldoorlog: het Hongaars-Duitse wapenbroederschap.

Hongarije als speelbal van de grootmachten

De militaire samenwerking vond haar oorsprong in een fundamenteel probleem, dat overigens niet alleen Hongarije kenmerkt maar eigenlijk geheel Midden-Europa. Als wij ons beperken tot de 20e eeuw dan zien wij dat het gebied lag en ligt ingeklemd tussen ambitieuze mogendheden, zoals het Wilhelminische Duitse keizerrijk en het tsaristische Rusland. Na de Eerste Wereldoorlog lag Hongarije al spoedig ingebed tussen Nazi-Duitsland en Stalinistisch Rusland, gevolgd door het Warschau-Pact en de NAVO. De 20e eeuw was voor de Hongaren dan ook een frustrerende tijd, voortdurend balancerend tussen de grootmachten op zoek naar eigen politieke koers en identiteit; een moeizame en weinig succesvolle speurtocht naar eigen fundamenten.

In de *Vielvölkerstaat* van het Habsburgse Rijk streden de nationalistische Hongaren als grootste, maar zeker niet machtigste, groep in dit conglomeraat van volkeren om hun aandeel in macht en aanzien. Een moeilijke en niet altijd succesvolle strijd. Vanuit Wenen werd een sterke centralistische politiek bepleit en dat resulteerde in een krachtige en arrogante ambtelijke hiërarchie. Dat leidde tot een sterk dualisme tussen Wenen en Boedapest. In 1848 en 1849 ontspootte de onvrede zich tot nationalistische revoluties in Boedapest, die het Habsburgse rijk op zijn grondvesten deden wankelen. Het werd steeds duidelijker dat het

Habsburgse rijk eigenlijk geen staat was, maar een regeringsstelsel over een grote groep volkeren die onderling weinig samenhang vertoonden. Binnen de grenzen van de Dubbelmonarchie werden alleen al tien verschillende talen gesproken. Dat maakte het Habsburgse Rijk tot een laboratorium voor experimenten, zoals een historicus eens typeerde [1].

Na de Eerste Wereldoorlog, die fataal eindigde voor de Dubbelmonarchie en tot haar ontbinding leidde, moest de rompsstaat Hongarije na de vrede, getekend in het slot van Trianon bij Parijs, zijn eigen weg in de Europese geschiedenis zoeken. Het was een moeilijke start voor het land. Hongarije verloor, vergeleken met de Dubbelmonarchie, 72% van zijn gebied en 64% van zijn bevolking. Hoewel zich in die gebieden maar weinig Hongaren bevonden, leefde er over deze situatie toch een grote ontevredenheid bij de nationalistische Hongaren.

In de jaren na de Eerste Wereldoorlog werd Europa getroffen door een golf van revoluties en revolutiepogingen. Het communisme waarde rond en probeerde voet aan de grond te krijgen, zo ook in Hongarije. Aanvankelijk hadden de Hongaarse revolutionairen, een samenzwering tussen communisten en sociaaldemocraten onder leiding van Bela Kun, veel succes. Hierop besloten de revolutionairen direct een oorlog tegen de buurlanden te ontketenen om ook daar de dictatuur van het proletariaat te vestigen. Kenmerkend voor de typische situatie waarin Hongarije zich bevond, was dat de bevolking deze oorlogen steunde, doch niet vanuit ideologische overwegingen maar vanuit het verlangen de positie van de Hongaarse minderheden in de buurlanden te versterken.

Kun's droom was voorbij op het moment dat de krijgskansen aan het front keerden. Het Rode Leger kwam niet te hulp en binnen Hongarije begon

verzet te ontstaan tegen de communisten. Met behulp van Tsjechoslowaakse, Joegoslavische en Roemeense troepen, die tot Boedapest doorstootten, slaagde men erin de radenrepubliek ten val te brengen. Als reactie op de rode terreur brak nu de witte terreur los.

Uit de ontstane chaos ontstond, zoals enigszins begrijpelijk is, geen parlementaire democratie maar er kwam een *Reichsverweser* aan de macht: admiraal-zonder-vloot Nikolaus von Horthy. Deze, gesteund door conservatieven en liberalen, kon een uiterst sterke machtspositie innemen, die nog werd versterkt door gemanipuleerde verkiezingen. Niettemin was het Hongarije van Horthy geen fascistische staat want fascistische partijen werden fel bestreden en het parlementaire stelsel werd niet geheel losgelaten [2].

Door de groeiende Duitse invloed in Midden-Europa, duidelijk geïllustreerd door de val van Tsjechoslowakije, Polen, Joegoslavië en Griekenland, werd het voor von Horthy steeds moeilijker een volledig zelfstandige koers te varen. Daarbij benutte Duitsland op handige wijze de traditionele vijandschap tussen en gefrustreerde ambities van verschillende Middeneuropese volkeren. Schoorvoetend, maar ook verlangend naar een deel van de te verdelen buit, werd Hongarije, dat nog nauwelijks een basis had gelegd voor een eigen politiek, alweer opgezogen in de grote gebeurtenissen van de 20e eeuw. In dit geval de fatale koers van Hitlers buitenlandse politiek die voornamelijk was gebaseerd op zijn verlangen *Lebensraum* in het oosten te veroveren.

Met Nazi-Duitsland tegen de Sovjet-Unie

Enkele uren nadat Nazi-Duitsland de Sovjet-Unie was binnengevallen, kreeg von Horthy van de Duitse gezant in Boedapest, Otto von Erdmannsdorf, te horen dat Hitler van Hongarije verwachtte dat het Sovjetrussische troepen aan zich zou binden. Nadat het rivaliserende Roemenië en de republiek Slowakije de Sovjet-Unie op 25 juni 1941 de oorlog hadden verklaard, wilde Hongarije niet achterblijven uit vrees voor represailles en gelokt door een aandeel in de buit. Na twee onopgehelderde incidenten bij Kassa en Tiszaborkut-Rahó verklaarde Hongarije de Sovjet-Unie op halfslachtige wijze de oorlog door de boodschap te

laten uitgaan dat passende vergeldingsmaatregelen zouden worden genomen.

De Duits-Hongaarse militaire samenwerking was van aanvang aan voor beide partijen frustrerend. Hoe langer de oorlog duurde, hoe meer de Duitsers probeerden de Hongaren in de oorlog te betrekken. De Hongaren van hun kant, die in het geheel niet op een oorlog waren voorbereid, probeerden uit het heetst van de strijd te blijven.

Aanvankelijk was het Hongaarse optreden aan het Oostfront nog niet zo slecht. Een aantal brigades vond zijn weg naar het front en uiteindelijk besloot Boedapest ook een eliteformatie te sturen. Dit was het zg. *Schnelle Korps* onder bevel van generaal Béla Miklós, een troepenmacht bestaande uit 26.000 manschappen en 160 lichte tanks, ondersteund door 51 Hongaarse vliegtuigen. Het Hongaarse korps opereerde aan het front als onderdeel van het Duitse 17e leger. Voordat het korps uit Hongarije vertrok, was de bevelhebber nog op het hart gedrukt zuinig om te gaan met het dure materieel want het was onmogelijk te vervangen. Hiervan kwam niets terecht. Na nog geen vijf maanden Oostfront was 90% van de Ansaldo- en Toldi-tanks verloren gegaan, 30 vliegtuigen waren neergestort en 8000 man gesneuveld, gewond of vermist. Verder had men 1200 voertuigen verloren zodat er van een *schnell* korps geen sprake meer kon zijn. Daarbij was het moreel door de Russische weerstand en door het ontnuchterende optreden van Duitse *Einsatzgruppen* tanende. Miklós keerde in december 1941 naar Boedapest terug en deelde mee dat naar zijn opvatting de *Blitzkrieg* tegen de Sovjet-Unie was mislukt. In Boedapest ontstond een gevoel van onbehagen. Had men op het verkeerde paard gewed? [3].

De nederlaag bij Stalingrad

Inderdaad was de *Blitzkrieg* voor Moskou gestopt. Daarom arriveerde in januari 1942 de Duitse veldmaarschalk von Keitel in Boedapest om aan te dringen op nieuwe Hongaarse steun. Men kwam overeen 15 Hongaarse divisies te leveren, waarvan er 10 voor frontdienst in aanmerking kwamen en de rest voor garnizoensdiensten zou worden gebruikt. De fronteenheden werden samengevoegd in het Hongaarse tweede leger dat was versterkt met joodse bouwcompagnieën. Aan de rivier de

Hongaarse infanterie op weg naar het front; aan de Don leed zij een zware nederlaag

◀ Hongaarse soldaten tijdens straatgevechten aan het Oostfront

De snelle opmars van het Rode Leger eind 1944 begin 1945 bracht Hongarije binnen de invloedssfeer van de Sovjet-Unie

Zenuwenoorlog tussen Berlijn en Boedapest

Don lagen de eenheden tussen de plaatsen Woronesj en Pawlovsk, een gebied met een frontlengte van 189 km. De Hongaren beschikten over weinig meer dan hun geweren om deze sector te verdedigen. Het eigen leger beschikte over één pantserdivisie die echter over zeer zwakke tanks beschikte. Op 12 januari 1943 opende het Rode Leger het offensief in het voorveld van Stalingrad en direct kwamen de Hongaren in grote problemen. Twee dagen later startte nog een offensief hetgeen leidde tot de ineenstorting van het Hongaarse front. Een Duits document uit die dagen verklaart de debâcle met de volgende argumenten: de Hongaren waren slecht getraind en uitgerust maar bovenal hadden zij geen thuisfront. Ook het officierskorps functioneerde niet, de officieren waren te oud en te feodaal ([3]279-334).

Na de debâcle van Stalingrad werd het de Hongaren nog duidelijker dat Nazi-Duitsland aan de verliezende hand was. Uiteraard had dat zijn invloed op het moreel van de Hongaarse soldaten die daarom steeds meer voor garnizoenstaken werden ingezet.

In 1944 tekende de ondergang van het Derde Rijk zich nog duidelijker af. Voormalige bondgenoten, zoals Roemenië en Bulgarije, keerden zich tegen Duitsland. Hitler wilde zijn greep op Hongarije, mede vanwege de olievelden ten zuiden van het Balatonmeer, veilig stellen en bezette in maart 1944 het land. Vanaf dat moment heerste er een zenuwenoorlog tussen Duitsland en Hongarije.

Op 15 oktober 1944 probeerde von Horthy het zinkende schip Nazi-Duitsland te verlaten door in een radio-oproep een proclamatie voor te lezen waarin wapenstilstand met de geallieerden werd aangeboden. De Duitsers lieten zich echter niet verrassen. Zij hadden op commandoachtige wijze de zoon van von Horthy gearresteerd en bestormden de burcht van de Hongaarse rijksregent in Boeda. Het Horthy-regime was voorbij en in zijn plaats werd een stroman benoemd, de Hongaarse fascistische Pijlkruisersleider Ferenc Szalasi [4]. Terwijl aan het front een korte tijd chaos ontstond

Februari 1945: het Rode Leger in Boedapest; de Duits-Hongaarse militaire samenwerking is bijna ten einde

en de Hongaarse opperbevelhebber naar Russische kant overliep bleef het in Boedapest opvallend rustig. Er was geen vreugde; men wilde weliswaar een einde aan de oorlog, maar vreesde de Russische bezetting. Zou men niet van regen in de drup komen?

De Hongaarse soldaten bleven onder het nieuwe regime aan het front en als gevolg van Hitlers fixatie op de Hongaarse olievelden veranderde Hongarije in een van de voornaamste slagvelden van de laatste oorlogsmaanden. De Hongaarse hoofdstad Boedapest, waarvan het hoog gelegen Boeda een natuurlijke vesting was, werd als *Festung* geofferd en veranderde tijdens een beleg van 51 dagen, waarbij 40.000 Hongaarse soldaten werden uitgeschakeld, in één grote ruïne.

Behalve de strijd om Boedapest bracht het jaar 1945 vier bloederige offensieven mee: de drie operaties „Konrad” en de operatie „Frühlingserwachen”. Aan al deze offensieven namen Hongaarse eenheden deel, hoewel zij zonder uitzondering

in de periferie van de strijd opereerden. De bekendste eenheden aan het front waren de Hongaarse 1e Huzarendivisie, de 2e pantserdivisie alsmede een aantal infanteriedivisies, zoals de 23e en de 25e, en de *Szt. Laszlo*-divisie. Ook dienden Hongaren, in totaal zo'n 50.000 man, al dan niet vrijwillig in de *Waffen-SS*.

Op 16 maart 1945 nam het Rode Leger het initiatief over en begon aan zijn Weense operatie. Begin april was heel Hongarije door de Russen bevrijd. In de chaos die tijdens de terugtocht ontstond, vond veel desertie plaats. Hierop nam de *Heeresgruppe Süd*, die verantwoordelijk was voor het Hongaarse front, het drastische besluit alle Hongaarse eenheden te ontwapenen. Daarmee kwam er een abrupt einde aan het Duits-Hongaarse wapenbroederschap. Toen de capitulatie een feit was, bevonden zich nog zo'n 300.000 Hongaarse militairen, tot in Denemarken toe, in het Duitse kamp [5].

Literatuur

1. Z. A. B. Zeman — *Schaduw over de Habsburgers. De ineenstorting van de Dubbelmonarchie*. Leiden (1971)25-43.
2. W. Wippermann — *Europäischer Faschismus im Vergleich 1922-1982*, in: H.-U. Wehler (ed) — *Neue Historische Bibliothek, Ed. Suhrkamp*, Bd 245. Frankfurt/Main (1983)91-96.
3. P. Gosztony — *Hitlers Fremde Heere. Das Schicksal der nichtdeutschen Armeen im Ostfeldzug*. Düsseldorf/Wenen (1976)116-203.
4. L. Bruchmann — *Der Zweite Weltkrieg*, in: *dtv-Weltgeschichte des 20. Jahrhunderts*, Bd 10. München (1971)275-278.
5. P. W. Pierik — *De operaties „Konrad” en „Frühlingserwachen”*. Nieuwegein (1990)65-99.
6. C. van Esterik — *De lege loge van de keizer*, in: *NRC-Handelsblad, Cultureel Suppl.* (1990)(11 mei).

VOORTS

- C. A. Macartney — *Hungary and her successors; The Treaty of Trianon and its consequences, 1919-1937*. Oxford Univ. Press, Londen (1937).
- H. W. Neulen — *Euro-Faschismus und der Zweite Weltkrieg; Europas verratene Söhne*. München (1980).
- P. W. Pierik — *Strijd om Boedapest en Wenen 1945*. *Mil. Spect.* 160(1991)(2)68.

Alsnog een Midden-Europa?

Wat na de Tweede Wereldoorlog gebeurde, is algemeen bekend. Een periode van repressie brak aan, culminerend in de Hongaarse opstand. Maar het Hongaarse nationalisme heeft moeten wachten tot de ineenstorting van het communistische wereldbeeld en deze periode lijkt thans aangebroken. De Europese deling in een West- en Oostblok is door de Russische opgave van het *cordon sanitaire* ineens achterhaald. Als het ware uit het niets is een bijna vergeten gebied „opgedoken”: Midden-

Europa. Kleine mogendheden, altijd ingeklemd tussen oost en west, maken zich op voor hun eigen ontwikkeling. Hun uitgangspositie is twijfelachtig; de landen zijn arm, zij hebben geen democratische traditie, er zijn grote verwachtingen en decennia lang opgekropte gefrustreerde gevoelens en er is een grote etnische en religieuze diversiteit.

Niet voor niets waarschuwde de Italiaanse hoogleraar Claudio Magris dat het zeer gevaarlijk is te geloven in de magie van het „parool” Midden-Europa [6]. Op deze weg naar een eigen plaats in het Europa-van-nu loopt Hongarije voorop.

Dringend verzoek aan auteurs

Steeds vaker bereiken de redactie bijdragen, getypt m.b.v. een tekstverwerker. Helaas wordt daarbij veelvuldig verzuimd rekening te houden met de noodzaak de tekst te typen met anderhalve of dubbele regelafstand. Derhalve hierbij het dringende verzoek aan auteurs, hun manuscript te verzorgen volgens de „Regels voor kopijverzorging”, die op gezette tijden achterin de Militaire Spectator worden afgedrukt (zie het recente decembern timer).

Dat het wenselijk is van tijd tot tijd het lint in schrijfmachine of printer te vervangen, zou eigenlijk geen vermelding moeten behoeven.

Helaas worden ook in toenemende mate *illustraties* ingezonden die niet of nauwelijks geschikt zijn voor verkleining en reproductie. Ook in dit verband wordt met nadruk verwezen naar evengenoemde Regels, punt 2. Computertekeningen zijn slechts bruikbaar indien vervaardigd m.b.v. een speciaal tekenprogramma.

REDACTIE

De droom van een compagniescommandant

** Ruim 71 jaar geleden verscheen in de Militaire Spectator het onderstaande artikel, geschreven door een luitenant die — getuige de initiaal aan het slot — kennelijk anoniem wilde blijven (MS 88 (1919)(9)587). Hoewel de feitelijke inhoud uiteraard ruim is achterhaald, vragen wij ons af welke wensen een vergelijkbaar artikel thans zou opleveren! Wellicht een uitdaging voor een compagniescommandant van nu? Red.

Na een avond van overdenking, van al hetgeen de laatste jaren het lief en leed, maar vooral het leed van den compagniescommandant had uitgemaakt, in het bijzonder gedurende de mobilisatie, viel ik met een zeer bezwaard gemoed in slaap. De urenlange gesprekken met oudere en jongere officieren, behandelende de verbeteringen die ons troepenleiders-in-den-waren-zin-des-woords als het ware werden opgedrongen, zonder dat wij daaraan gevolg konden geven, verhinderd door de rem van het bestaande systeem, hadden geestelijk de revue gepasseerd. En ik droomde

Ik was reeds lang gepensionneerd en had mij niet meer met „das Militär” bemoeid, toen ik op zekeren dag een vroegeren kameraad ging opzoeken in een naburige garnizoensplaats. Ik trof hem aan op de binnenplaats van de kazerne en na een hartelijke ontmoeting bestormde ik hem als het ware met vragen.

Mijn eerste vraag gold natuurlijk zijn promotiekansen en zijn tractement, waarop hij mij op zijn uitdrukkelijk verlangen het laatst zou antwoorden.

Toen kwam „de dienst” aan de beurt: hoe de „geest” bij den troep was? Uitmuntend! zei m'n oud krijgsmakker. Sinds op de militaire inrichtingen van onderwijs

een hervorming had plaats gehad, ging alles van een leien dakje.

In de eerste plaats werden de aspirant-officieren beschouwd als aanstaande militaire opvoeders. Aan het aankweeken van karakter en van morele deugden was een groote plaats ingeruimd. Op het gebied van maatschappelijke en sociale vraagstukken werd een behoorlijke opleiding gegeven, terwijl de praktische aethiek voldoende werd beschouwd. Eenmaal bij de regimenten aangekomen, kon een ieder geacht worden zijn ondergeschikten volkomen te begrijpen en zoonoodig bestaande wanbegrippen te verwijderen, niet uit kracht van rang, maar door ontwikkeling van de juiste begrippen bij den jongen soldaat. Het z.g. theorie houden volgens de puntjes van den leidraad was niet meer een droog opsommen van militaire lesjes, maar een degelijke, ernstige poging om het denkapparaat van den, aan zijn geestelijke zorg toevertrouwd, leerling, in de goede richting te ontwikkelen.

Ook de fysieke opleiding bleef niet meer beperkt tot wat sport met een vernisje van reglementenkennis; neen, een volledig op zich zelf toegepast systeem tot de verhooging van wilskracht, lichaamskracht en uithoudingsvermogen, gepaard aan de volmaakte kennis om een lichamelijk geheel

ontwikkeld mensch de gewenschte eigenschappen te doen verkrijgen, was daarvoor in de plaats getreden.

Naast deze opleiding werd zeer veel zorg besteed aan het goede rechtsbegrip, niet door een overmatige kennis in zake de verschillende wetboeken, maar door een intensieve bestudeering van het tuchtrecht.

De leerlingen zelve werden niet meer voor allerlei kleinigheden direct zwaar gestraft, doch zij *ondervonden*, dat niet het strafsysteem door de vrijheidsberoving, doch het verbetersysteem, met als noodmiddel een strenge straf, vigeerde. Van alles werd geleerd de waarde te bepalen en de gronden te onderzoeken waarom iets al dan niet waarde bezit.

Zoo liet m'n oud makker mij juist ter plaatse een voorbeeld zien. Er werd geëxerceerd door twee afdelingen. De eene commandant, een ouderwetsch onderofficier, had van zijn nog ouderen compagniescommandant opdracht gekregen om een uur achtereen zijn afgerichte sectie te laten exerceren. De commando's waren niet van de lucht en de bewegingen volgden elkaar met groote snelheid op. Ieder soldaat liep erbij met een gezicht of hem het grootste onrecht werd aangedaan, „hij was afgericht en moest nu voor poppenkast loopen”. Ten laatste werden de commando's zeer slap uitgevoerd en het commando „Geeft Acht” had zijn waarde verloren. Na in een zeer korte spanne tijds, veertig en meer keeren daarmede te zijn opgeroepen maakte het niets geen indruk meer. De andere afdeling daarentegen zag men slechts enkele bewegingen uitvoeren, maar daaraan werd dan ook zorg besteed. Het commando „Geeft Acht” was hier een gebeurtenis, waarvan eenieder de beteekenis scheen te gevoelen. Hier had de opdracht geluid: „Een half uur enkele, tot heden minder goed uitgevoerde, bewegingen van het derde onderdeel”.

Na deze uitweiding vervolgde

mijn gezel: De leerstof voor de a.s. officieren wordt thans praktisch onderwezen, ontgaan van zijn geleerden tactischen nimbus; men wordt niet meer lastig gevallen met allerlei uitspraken van buitenlandsche grootheden, doch het gezond verstand wordt ontwikkeld om militair te leeren denken, zoodat men in staat is zijn eventueele afdeeling in alle voorkomende gevallen te leiden en aan te voeren. Zoo is het oplossen van „kleine oorlogspuzzles in een paar uur met miniatuur-sectietjes”, vervangen door meerdaagsche oefeningen in het aanvoeren van troepen op oorlogsterkte onder oorlogsomstandigheden, zooals b.v. 24 uur op V.P.D.; eenige dagen in een loopgraafstelsel e.d.

„Maar” onderbrak ik plotseling, „dan komen toch al die lessen in wiskunde, tactiek, strategie, militaire aardrijkskunde, artilleriewetenschappen enz., in het gedrang? Zonder deze is toch goede vorming van officieren uitgesloten? In mijn tijd . . .”

Ja in „jouw” tijd antwoordde hij, was dat hoofdzaak. Een geleerd vernisje voor den absoluut ongeschikten instructeur-aanvoerder werd noodzakelijk geacht. Als de officier na zijn examen toen alles „wist” wat hij aan militaire wetenschap „geslikt” had, dan ware hij theoretisch geschikt voor commandant van een legerkorps. Thans kweekt men geen adspirant-maarschalken meer, maar officieren in den waren zin des woords. Zeker, van al die wetenschappelijke zaken worden de hoofdbegrippen bijgebracht, dié begrippen, die men vroeger na tien jaar troependienst nog overgehouden mocht hebben van zijn jeugdstudien . . . In plaats van het berekenen van den luchtweerstand van een projectiel eener veldhouwitsergranaat, wordt de infanterie-officier thans op de hoogte gebracht van de samenwerking met de mitrailleurs en de veldartillerie.

En wat de vorming betreft, deze wordt voldoende geregeld in latere tijden. Ieder luitenant n.l., die

geschikt geoordeeld wordt voor compagniescommandant, als aanvoerder, opvoeder en instructeur, is verplicht een 2-jarigen cursus te volgen aan de Hoogere Krijgsschool terwijl hij dan bij de andere wapens eenige maanden dienst doet, uitsluitend in practischen zin. De verworven kennis dient nu niet om hem in de komende rangen te beoordeelen, maar om hem in die rangen te stade te komen. De geschikt beoordeeling hangt niet meer uitsluitend af van een bepaald brevet, maar van de praktische bruikbaarheid, waarbij de wetenschappelijke kennis een stevig, niet te overschatten grond vormt.

In verband hiermede is het baantjes-jagen-op-een-bureau uitgesloten door de volgende bepaling. Een subaltern officier, die 2 jaar uitsluitend bureau-dienst heeft verricht, wordt weder minstens 2 jaar werkzaam gesteld bij den troep, terwijl een hoofd-officier na 2 jaar bureau-dienst, 1 jaar troepen-dienst moet doen. Ook ziet men de compagniescommandanten niet langer dan een half uur per dag op hun bureau doorbrengen en dan nog alleen voor het voeren van de meest noodzakelijke correspondentie. De sergeant-majoor of de adjudant-onderofficier-administrateur van de compagnie voert de administratie, terwijl de fourier de zorg voor de rustkamer, de kleeding en uitrusting heeft. Beiden zijn aan den bataljons-commandant verantwoordelijk evenals de verplegingsofficieren dat vroeger ook waren. De compagniescommandant geeft alleen de vereischte orders. Na afloop van den namiddagdienst en vóór het middagen vereenigen zich de C.C.t., de andere officieren van de compagnie en de sergeant-majoor- of adjudant-onderofficier-instructeur op het bureel, tot een commissie, ten einde rapport te houden.

De overtreders worden hier voorgebracht met getuigen à charge en à décharge. De zaak wordt door de commissie onderzocht en gemeenschappelijk overwogen, iets wat o.a. zeer vormend op de jonge

officieren werkt. Voor wat betreft straf met vrijheidsberoving zonder afzondering, is de beslissing in handen van den C.C.t. De berisping wordt door den C.C.t. in bijzijn van de commissie gegeven, terwijl de straf in het bijzijn van de commissie wordt bekend gemaakt. De C.C.t. kan alle straffen opleggen, echter moet bij eventueele strafoplegging van vrijheidsberoving, gepaard met afzondering, de commissie in meerderheid haar vóór uitspreken. Is er verschil van meening dan beslist de bataljons-commandant. Bij gelijk aantal stemmen vóór en tegen is de stem van den C.C.t. beslissend. Bij afwezigheid van den C.C.t. neemt de bataljonscommandant diens plaats in de commissie in.

„Maar” onderbrak ik plotseling, „waar blijft dan het prestige van den C.C.t.? Zijn persoonlijke invloed gaat dan toch heelemaal verloren!”

Deze theorie heeft uitgediend, antwoordde m'n kameraad. Indien een C.C.t. zijn prestige door straffen moet handhaven, en een straf niet beschouwd wordt als noodzakelijk *correctief*, dan is het tijd dat zoo'n C.C.t. ontslagen wordt. De commissie zal bovendien zelf ook den geest, die de compagnie ademt door den invloed van den C.C.t., kennen en in diens lijn werken.

De straf als *machtsmiddel* van den persoon is uitgesloten; in den tuchtraad erkent de militaire overtreder *het gezag*, evenals de burger dat doet t.o. van de burgerrechtscolleges. Een nieuwe handleiding betreffende het tuchtrecht dient om de richting aan te geven, waarop verschillende zaken berecht moeten worden, terwijl er een duidelijke grens getrokken is tusschen straf- en tuchtrecht.

Voor berispingen wordt ruimte genoeg overgelaten; van de eventueele berispingen moet door den C.C.t. een register worden aangehouden. Verder hebben alle geadueerde militairen een ambts-eed afgelegd, evenals politieambtenaren, zoodat bij een rapport zonder wederzijdsche getuigen,

de rapportmaker op ambtseed ge-
loofd wordt. Reclamezaken dien-
nen in eerste instantie voor den
Krijgsraad, en het hoogste ressort
is het H.M.G.

Voor officieren die zich aan krijgs-
tuchtelijke vergrijpen schuldig
hebben gemaakt, wordt een com-
missie gevormd betaande uit den
onmiddellijken en twee hogere
chefs.

De afzonderingslokalen zijn inge-
richt op gelijke wijze als in de
gevangnissen, behoorlijk ver-
warmd wanneer zulks noodig is en
steeds goed geventileerd. Strafen,
in afzondering door te brengen,
worden inderdaad zoodanig
ondergaan; de gemeenschappelijke
gezellige politiekamer is ver-
vallen. Voor passende bezigheid
en lectuur zorgt de commandee-
rende officier, ten einde te vermij-
den, dat door minderwaardige be-
handeling de geest van den over-
treder wordt geschaad en nog
meer in verzet komt. Deze autori-
teit tracht tevens door arrestan-
tenbezoek en door belangstelling
in hun lot, mede te werken tot ver-
betering van de gestraften.

Ik verzocht nu m'n geleider mij de
kazerne-inrichting te laten zien.
Wij begonnen met de soldatenka-
mers te bezichtigen; groote, ruime
vertrekken met zindelijke net ge-
verfde muren, kribben aan de
langzijden daarvan, terwijl voor
ieder man een eenvoudig huis-
raadkastje in het vrije middenge-
deelte was opgesteld. Bij elke krib
stond een eenvoudige houten
stoel. Nergens een spoor van de
vroegere onoogelijke kistjes on-
der het nachtleger, aangezien het
huisraadkastje ruimte genoeg be-
zat voor 's mans eigendommen.
Ook werd het oog niet meer ge-
troffen door boven de kribben
bengelende uitrustingsstukken. In-
derdaad maakte deze lokaliteit
den indruk van een slaapkamer.
Op elke verdieping was voor de
wapenen en uitrusting een afsluit-
bare kamer ingericht, waar die
goederen kamers- en nummersge-
wijze werden opgeborgen, terwijl
daar tevens ruimte genoeg was om
te poetsen, een bezigheid die op

de andere kamers streng verbo-
den was. Beneden zag ik een lo-
kaal bestemd voor lichaamsreini-
ging, waar vaste email waschgele-
genheden en losse voetwaschbak-
ken aanwezig waren.

Vervolgens bezochten wij een
vertrek, dat tot eetzaal was inge-
richt. Het was iets in den trant als
op de inrichtingen van militair
onderwijs, openbare instellingen
e.d. In een eenvoudig wit servies,
dat op een met zeildoek bekleede
tafel werd neergezet, dienden
soldaten den maaltijd op, voor
welke bezigheid ieder bij toer-
beurt voor een week werd aange-
wezen. De rust en orde die hier
heerschten deden mij met schrik
terugdenken aan het etensge-
vecht, dat vroeger aan de met vuil
en geweervet besmeurde tafels
plaats vond, het gedrang en ge-
vloek om den korporaal met het
uitdeelen belast en het haastig
naar binnen slokken van de maal-
tijden. Hier ging alles met de
meest mogelijke orde en regel-
maat toe en men waande zich in
de onderofficierseetzaal. Aan het
hoofd van de tafel presideerde de
sergeant van de week, die mede at
en als tafelchef fungeerde. Voor
den maaltijd hield deze onderoffi-
cier appèl, las de orders voor, enz.
om daarna het sein tot eten te ge-
ven aan de bedienden, die bij het
loket stonden te wachten. Tijdens
den maaltijd kwam de C.C.t. of
een der officieren van de compa-
gnie de zaal binnen, waarop door
den sergeant „*stilte*” werd gecom-
mandeerd en rapport uitgebracht
werd.

Ondertusschen deelde m'n geleider
mij mede, dat in geval van te
kort aan voedsel of van slechte be-
reiding, de compagnie over vol-
doenden voorraad conserven be-
schikte om direct een aanvullings-
maaltijd te bereiden.

Het drong zich direct aan mij op,
dat deze eetgelegenheid ten zeer-
ste de maatschappelijke vorming
en beschaving in de hand werkte,
vooral daar de meer ontwikkelde
en beschaafde soldaten hier ook
aanzaten, terwijl het hun slechts
vergund was, om den anderen dag
te huis te middagmalen. Van deze

categorie namen de anderen auto-
matisch de goede vormen en ma-
nieren over.

De hierna bezochte onderoffi-
cierskamers en eetzaal gaven in
denzelfden zin blijk van verbete-
ring; ook hier geen wapens en uit-
rusting, aangezien die op de com-
pagnieswapenkamer geborgen wa-
ren. Zit- en slaapkamer waren van
elkaar gescheiden en van *Rijks-
wege* behoorlijk gemeubeld.

Vervolgens bezochten we de ont-
spanningslokalen. Veel verschil
daarin was niet op te merken, al-
leen viel mij al dadelijk op, dat er
een tooneel was aangebracht en er
eenige ping-pongtafels stonden,
die druk bespeeld werden. In deze
lokaliteit werden nu en dan films
vertoond die, behalve eenige al-
gemeen in trek zijnde nummers,
ook z.g. schoolnummers te zien
gaven. Het bleek dat militaire ten-
denzfilms en films die vlotte oef-
ningen (ook van de andere wa-
pens) te zien gaven, zeer in den
smaak vielen.

M'n kameraad vertelde mij o.a.
dat het geen zeldzaamheid was,
dat hier door staf- en troepenoffi-
cieren lezingen werden gehouden,
waarvan het grootste deel een
niet-militair karakter had.

Na het bezichtigen van het ge-
bouw gingen wij in de officiers-
wachtkamer zitten, alwaar ik het
een en ander over de organisatie
en over de promotie zou verne-
men.

De infanterie, ving m'n kameraad
aan, is thans ingedeeld in divisies
van 3 regimenten die, samenge-
voegd met onderdelen van ande-
re wapens, feitelijk legerkorpsen
vormen. De regimenten tellen elk
3 bataljons, een compagnie zware
mitrailleurs en 3 lichte radio-vel-
dstations. Elk bataljon is verdeeld
in 3 compagnieën, en een mitrail-
leurpeloton van 4 zware stukken
benevens één radio-loopgraafsta-
tion. Deze compagnieën zijn ie-
der verdeeld in 3 infanterie-secti-
ën en een sectie technische troe-
pen. De sectiën zijn 50 man sterk,
terwijl de technische sectie be-
staat uit een mitrailleursectie van
twee lichte machinegeweren be-

diend door tien man, een radio-loopgraafstation met tien man bediening, en een ploeg van twintig man specialisten in granaatwerpen, storm- en pionierwerkzaamheden, bedienen van mijnwerpers, werken met infanteriegeschut, e.d.

Ten einde ieder met een dusdanige georganiseerde compagnie vertrouwd te doen raken, wordt in elk oefeningstijdperk met zulke onderdeelen op oorlogssterkte geoefend. Over die oefeningen dadelijk meer.

De duur van den diensttijd der militie is teruggebracht op 6 maanden voor hen die aan de fysieke eischen, gesteld aan officieren en kader voldoen, terwijl zij die hieraan niet voldoen 2½ maand eerder onder de wapenen moeten komen, ten einde door uitsluitend gymnastische voorbereiding tot dat peil te worden opgevoerd. Twee maanden na de eerst opgekomenen verschijnt de rest van de lichte die in de nu volgende 14 dagen zich moet inleven in de kazerneorde en tucht waarin zij tenachter is. Daarna begint de gemeenschappelijke algemeene militaire opleiding.

De afgekeurden-mindergeschikten eener lichte komen gelijk op met de fysiek-achterlijken en worden uitsluitend gebruikt voor corveeën, employementen e.d., zoodat voor die doeleinden geen personeel aan de oefeningen behoeft te worden onttrokken.

Geëmployeerd kader blijft maar één jaar in die functie om daarna weder troependienst te doen.

Voor het houden van doeltreffende oefeningen der compagnie, worden door de C.C.n. in het opleidingstijdperk meerdaagsche oefeningen buiten het garnizoen gehouden met de gezamenlijke compagnieën, waarvoor iedere C.C.t. beschikt over 250 gulden, terwijl alle materialen en al het materieel, daarvoor noodig, uit de magazijnen en parken tijdelijk ter beschikking worden gesteld, zooals: prikkeldraad, lichtpistolen, bommenwerpers, voertuigen

enz. De compagnieën worden zoo noodig vereenigd, waarbij deze elk een sectie vormen met eigen instructeurs.

In het algemeen wordt den C.C.t. de volle vrijheid gelaten in de uitvoering van zijn opleidingstableau, alleen 2 maanden voor het naar huis gaan der lichte moet de compagnie gereed zijn voor de gezamenlijke oefeningen in hooger verband, welke eenige malen per week worden gehouden.

Thans worden de oefeningen voor het technisch personeel gehouden op de dagen dat die gezamenlijke oefeningen niet plaats hebben, terwijl de toepassing van de verworven technische kennis langzamerhand bij die oefeningen tot haar recht komt. Tevens heeft in die periode de opleiding plaats van de onderofficieren der militie (korporaals bestaan al lang niet meer).

Aangezien alle miliciens bekend gemaakt worden met de behandeling van al het materieel, blijkt al heel spoedig wie voor indeeling bij de sectie technische troepen in aanmerking komen. Voor en cadreeering van die sectie wordt uitsluitend beroepspersoneel gebruikt.

Ieder garnizoen beschikt over schietterreinen waar hoofdzakelijk gezamenlijke gevechtsschietoefeningen kunnen worden gehouden, en wel voor compagnieën op oorlogssterkte. Het schoolschieten heeft alleen plaats gedurende de eerste 2 maanden van de opleiding en dan op afstanden tot 400 meter. Wekelijks wordt door ieder onderdeel 2 keer geschoten met scherpe patronen No. I.

En nu de kaderopleiding. Uit de militie worden zooveel onderofficieren gevormd, dat afgezien van het beroepskader voor elke 50 man 4 onderofficieren zijn in te deelen. Is er niet voldoende materiaal voor kadervorming bij, dan tracht men uit een volgende lichte aanvulling te verkrijgen.

De opleiding heeft plaats bij de regimentskaderschool, aan het hoofd waarvan de regiments-C.t. staat en waarbij de regimentsad-

judant en bataljonsadjudanten als instructeurs werkzaam zijn.

Nadat de lichte naar huis is gegaan, worden de elementen van de kaderschool, die daarvoor in aanmerking wenschen te komen, en daarvoor geschikt geoordeeld worden, door den regiments-C.t., naar den centralen cursus-voorverlofsofficieren van het legerkorps gezonden. Hier krijgen zij gedurende 2 maanden een algemeen militair wetenschappelijke opleiding, waarbij men zich alleen beperkt tot de voor de practijk hoogst noodzakelijke onderwerpen. Het doel is uitsluitend aanvoerders te kweken en geen instructeurs. De vaandrigs rang is vervallen.

De regimentskaderschool wordt natuurlijk ook benut voor opleiding van aspirant-beroepsonderofficieren, die een voortgezette opleiding ontvangen telkens nadat de lichten naar huis zijn gegaan. Zij worden dan hoofdzakelijk als instructeurs gevormd en meer algemeen militair ontwikkeld, vooral t.o. van reglementen en voorschriften van algemeenen aard.

Om het beroepskader uit een volksklasse te recruteeren, die goede kans geeft het peil hoog te houden, zijn de tractementen van dien aard, dat ze concurreeren met de burgermaatschappij, terwijl daardoor de gestelde eischen konden worden verhoogd.

Voor wat de opleiding betreft, hetzelfde wat voor de aspirant-officieren geldt, wordt ook t.o. van de onderofficieren in toepassing gebracht, zoodat ook dezen waarborgen leveren goede opvoerders te zijn.

Wat de promotie betreft, zoo begon m'n kameraad een nieuw onderwerp, deze is belangrijk gewijzigd. In 't algemeen

Boem, boem „Reveille Lieutenant”.

Ik werd helaas op „le moment suprême” gewekt door m'n oppasser die mij verder meldde, dat er alweer een ordonnans stond met spoodstukken! N. ▶

Operatie Market Garden

door L. P. J. Vroemen, dl 1, 80 blz., geïll., dl 2, 72 blz., geïll. Uitg.: Europese Bibliotheek, Zaltbommel, 1990. Prijs per deel: f 17,90. ISBN: 90.288.4973.4/-4.2

Dit zijn twee volgende deeltjes in de serie „battle guides” (zie *MS 159* (1990)(11)523/524). De erin beschreven 12 auto- en 3 wandelroutes voeren de geïnteresseerde lezer langs de belangrijkste lokaties van de Operatie Market Garden. Separaat wordt aandacht besteed aan de eenheden die bij de operaties waren betrokken.

Schr. is een in 1931 geboren Arnhemmer die zich, door zijn ervaringen tijdens de slag om Arnhem, heeft ontwikkeld tot een amateur-historicus die in de loop der jaren een aanzienlijk archief heeft opgebouwd. Hij publiceerde reeds in verschillende periodieken en samen met anderen schreef hij enkele boeken.

Deel 1 bevat 8 autoroutes door de gebieden in de omgeving van Eindhoven, Best, Son, Breugel, Eerde, Veghel, Grave, Groesbeek, Overasselt en Nijmegen, waar de Amerikaanse 101e en de 82e Airborne divisies hebben gevochten. Op diverse lokaties voeren kleine wandelroutes naar interessante plaatsen in de directe nabijheid.

Deel 2 bevat 4 autoroutes in de omgeving van Arnhem, Driel, Oosterbeek en Wolfheze langs plaatsen waar de Britse 1e Airborne divisie en de Poolse 1e Onafhankelijke parachutistenbrigade hun gevechten

leverden. De 3 wandelroutes in dit deeltje voeren langs de lokaties van de zware gevechten in Oosterbeek, Wolfheze en West-Arnhem. Daarbij kan tevens het Airbornemuseum te Oosterbeek worden bezocht.

Beide boekjes bevatten bijlagen met overzichten van de diverse musea met afdelingen over de Market-Gardenperiode, de militaire erevelden en begraafplaatsen, literatuur en kaarten, en de samenstelling van de geallieerde troepen. Het is jammer dat alleen in de tekst is aangegeven hoe de overgang van de ene naar de andere route is en dat in beide boekjes geen kaartje is te vinden van de autoroutes en hun raakpunten. D. W. HOEKENDIJK, maj art

Commanders of the Civil War

door W. C. Davis, 256 blz., geïll. Uitg.: Salamander Books Ltd., Londen, 1990 (imp. v. Ned. Nilsson & Lamm, Weesp). Prijs f 75,40. ISBN: 0.86101.510.X

In het voorjaar van 1861 was in Amerika de tijd voor onderhandelen voorbij. Strijdkrachten van de Unie en de Confederatie stonden reeds bij Charleston Harbor tegenover elkaar en spoedig zouden de argumenten uit de geschutslopen komen. Op korte termijn moesten twee massalegers letterlijk uit de grond worden gestampt. Er bestond een enorme behoefte aan vakbekwame en betrouwbare officieren, die deze massale instroming konden opvangen, opleiden en aanvoeren in het gevecht, dat onvermijdelijk ging komen.

Vóór de Burgeroorlog beschikte Amerika weliswaar over een leger, de „old army” zoals het werd genoemd, maar dit was klein (max. 16.000 man, waaronder 1098 officieren) en vertoonde — ondanks voortdurende strijd tegen Indianen — toch veel tekenen van een vredeleger. De individuele officiersopleiding was weliswaar uitstekend, maar daarna werd niet of nauwelijks in groter verband geoefend (het regiment was de grootste eenheid). Bovendien verliep de bevorderingsgang zeer traag, waardoor bv. alle regimentscommandanten ouder dan 60 jaar waren; van de vier generaals die de „old army” telde waren er drie ouder dan 70. Als wij dan bedenken dat gedurende de Burgeroorlog aan beide zijden naar schatting 140.000 officieren hebben gediend, waaronder ca. 1000 generaals, dan zal het duidelijk zijn dat de „old army” slechts een zeer geringe bijdrage tot de behoefte aan „leiderschap” kon leveren. Daarom werden noodzakelijkerwijs minder conventionele wegen bewandeld om het aantal benodigde officieren te verwerven. Ze kwamen voort uit „de troep” en de burgerwachten; uiteraard waren er ook politieke benoemingen; veel oud-officieren die in de „old army” geen carrière konden maken meldden zich weer aan; uit de steden kwamen soms ook avontuurlijke vrijwilligers.

In dit boek komen vragen aan de orde als „waar kwamen zij vandaan?”, „welke waren hun motieven?”, „waar en hoe hebben zij geleerd om op te treden (of juist gefaald) als commandant en aanvoerder?”, en „hoe gingen zij om met dat gezag en die verantwoordelijkheden?”. Uiterst boeiende vra-

gen die op verscheidene manieren kunnen worden beantwoord: puur wetenschappelijk, met als basis een militair-sociologische studie, of populair-wetenschappelijk, op meer verhalende wijze. De auteur, een historicus die al meer dan 25 werken over de Burgeroorlog op zijn naam heeft staan, heeft voor het laatste gekozen. Het feit dat twee van zijn eerdere werken zijn genomineerd voor de Pulitzer-prijs staat in elk geval garant voor een uiterst boeiend en gemakkelijk leesbaar verhaal. Bovendien is het boek zeer rijk geïllustreerd met kleurige schetsen, tekeningen en tabellen. Het aardige van de geschiedenis van de Amerikaanse Burgeroorlog is dat in die periode ook de fotografie zich begon te ontwikkelen, waardoor wij over een keur van authentieke beelden uit die tijd kunnen beschikken. Bovendien heeft men in samenwerking met militaire musea werkelijk schitterende kleurenfoto's gemaakt met daarop overzichten van de meest voorkomende wapens, uniformen, rangonderscheidingstekens e.d.

Kortom, geen studieboek in de engere betekenis van het woord, maar een prachtig uitgevoerd lees- en kijkboek. De moeite waard voor de liefhebbers (hoewel de prijs menigmen zal afschrikken).

J.C.A.C. DE VOGEL, bgen inf b.d.

Alexander 334-323 BC

Conquest of the Persian empire, door J. Warry, 96 blz., geïll. Uitg.: Osprey Publ., Londen, 1990. Prijs: £ 7,95.

ISBN: 0.85532.110.6

Vorig jaar besteedde ik in het juni-nummer (*MS* 159(1990)(6)284) aandacht aan het feit dat de firma Osprey, vooral bekend als uitgever van militaria, was gestart met een nieuwe serie publikaties onder de titel *Campaign Series*. De eerste titel was *Normandy 1944* en daarna hebben nog 5 publikaties het licht gezien: *Austerlitz 1805*, *France 1940*, *Tet offensive 1968*, *Ardennes 1944* en *Balaclava 1854*. Het is ondoen-

lijk en in feite ook onnodig, telkenmale bij de publikatie van een deel daaraan een bespreking te wijden, maar bij het verschijnen van dit 7e deel meen ik goed eraan te doen nogmaals de aandacht op de serie te vestigen. De reden zal duidelijk worden.

Het boek geeft een gedetailleerd verslag van de veldtocht van Alexander de Grote tegen het Perzische keizerrijk. Het verhaal is bekend. In 334 v.C. trok Alexander met een gecombineerde Grieks/Macedonische strijdmacht over de Dardanellen en begon aan een van de grootste veroveringstochten uit de geschiedenis. In een periode van 11 jaren zag Alexander kans de „super-power” van de antieke wereld, het keizerrijk Perzië, militair te verslaan. Hij trok daarbij met zijn strijdmacht naar de uithoeken van de dan bekende wereld en leverde bv. slag in zowel Egypte als in het stroomgebied van de Indus. Na zijn dood in 323 v.C. was er in feite geen opvolger die over voldoende macht beschikte om dit enorme imperium bijeen te houden en dus viel het uiteen. Tot zover het verhaal, maar de vraag is of het in 1991 nog enige militaire relevantie heeft. Het boeiende, en tegelijkertijd ook verwonderlijke, is dat ruim 2000 jaar later de toenmalige tactische en operationele grondregels nog steeds blijken geldig te zijn. Ik geef enkele voorbeelden.

— De aanval in combinatie met een gewelddadige rivierovergang over de rivier Granicus, waarbij de tegenpartij (de Perzen) frontaal werd gebonden door een nevenaantal en de hoofdaanval (diep) flankerend werd uitgevoerd door cavalerie en begeleidende infanterie.

— De slag nabij de baai van Issus (het huidige Iskanderoen op de grens met Syrië), waarbij moest worden opgetreden in zeer onvoordelige krachtsverhoudingen. Sommige historici spreken zelfs over 600.000 Perzen en 40.000 Macedoniërs, maar bedacht moet worden dat de grens tussen geschiedschrijving en legendevorming niet altijd even duidelijk is. Desondanks zag Alexander kans die slag te winnen

door het initiatief niet uit handen te geven en het terrein uit te buiten.

— De belegering en verovering van de stad Tyre (voor vele ex-Unifillers een bekende plaats). Het belangrijkste deel van de stad lag toen nog op een eiland en dat betekende een gecombineerd optreden van zee- en landstrijdkrachten (*joint warfare*), waarbij zelfs *raids* werden uitgevoerd door troepen die wij thans wellicht mariniers zouden noemen.

Als wij dan ook nog bedenken wat een dergelijke veldtocht moet hebben betekend op het gebied van bv. logistiek en communicatie, dan zal het duidelijk zijn dat het bestuderen van militaire geschiedenis — zelfs uit die tijd — voor professionele militairen nog steeds de moeite waard is.

De uitgaven van Osprey hebben niet de pretentie het laatste woord te spreken op het gebied van militaire geschiedenis, maar ze wekken de eelust op. Ze zijn rijk voorzien van allerlei illustraties; enerzijds originele afbeeldingen, afkomstig van opgravingen en mozaïeken, en anderzijds van ingekleurde kaarten en schetsen van recenter datum. Kortom, naar mijn mening een „must” voor allen die serieus met hun militaire beroep bezig zijn.

J. C. A. C. DE VOGEL, bgen inf b.d.

Mededelingen Sectie Militaire Geschiedenis Landmachtstaf

dl 13, o.r.v. B. Schoenmaker, P. H. Kamphuis en J. P. C. M. van Hoof, 159 blz. Uitg.: Centrale Drukkerij en Publikatievoorziening, Emmen, 1990. Prijs: f 43,25. ISSN: 0168-2180

In dit 13e deel van de jaarlijks verschijnende reeks zijn vijf bijdragen opgenomen. Voorts wordt mededeling gedaan van enkele archiefbeschrijvingen en er wordt een aantal boeken in besproken.

De eerste bijdrage is van W. Brevaart en handelt over plannen van

Koning Willem II voor een geconcentreerde defensie van Nederland. De voornaamste dreiging werd in de jaren '40 van de 19e eeuw nog vanuit het zuiden (Frankrijk) verwacht. Wel werd rekening gehouden met een dreiging uit het oosten, indien de Duitse Bond een Franse opmars niet had kunnen verhinderen. Willem II beschouwde vestingen en linies als steunpunten voor een offensief of defensief optredend veldleger. Uitgaande van de belangrijke hinderniswaarde van de grote rivieren dacht hij aan een offensief optreden vanuit de stelling Den Bosch. Ook was een goede verbinding van Den Bosch naar het noorden nodig om het veldleger te kunnen verplaatsen, ingeval de vijand toch uit het oosten zou aanvallen. Willem II heeft, zo blijkt, een concreet plan ontwikkeld en in uitvoering genomen. Naar Brevaarts oordeel heeft de koning zelf ook duidelijk aan dit plan bijgedragen, al was het maar omdat hij de beslissingen nam.

W. Klinkert beschrijft de manoeuvres van september 1911; de grootste oefening, tot dan in Nederland gehouden, waarbij meer dan 20.000 man waren betrokken. Twee divisies namen deel aan de oefening, die na een opmars uit Brabant resp. de Veluwe in de Betuwe „slag” leverden. De oefening is om verschillende redenen interessant. Men oefende niet binnen een nauwkeurig beschreven scenario, zodat in zekere zin van een vrije oefening sprake was. Daardoor leverden het regelen van de inkwartiering en de voeding belangrijke ervaringen op. Ook werden nieuwe middelen en procedures beproefd, zoals vrachtwagens voor de bevoorrading, nieuwe keukenwagens en het gewondentransport. Zelfs waren vliegtuigen ingehuurd om verkenningen uit te voeren. De legerleiding, concludeert Klinkert, deed „op tijd een poging om aansluiting te vinden bij deze (nieuwe) ontwikkelingen”. Overigens is daarmee niet gezegd, dat de aansluiting ook werd gerealiseerd. In een korte bijdrage over Nederland en Zwitserland in de Tweede Wereldoorlog vergelijkt E. A. van der Geest de strategische positie en het verdedigende vermogen. De

strategische positie van Nederland was volgens hem belangrijker dan die van Zwitserland. Dit, gecombineerd met de geringe waardering van het verdedigende vermogen van Nederland, verklaart de Duitse aanval. Weliswaar hebben zowel de geallieerden als de as-mogendheden plannen gemaakt om Zwitserland te bezetten, maar het terrein en de militaire capaciteit zouden dat hebben verhinderd. Opmerkelijk is wel, dat tijdens de oorlog Zwitserland (gedwongen) wapens en munitie aan Duitsland leverde en ook toestond dat bevoorradingstreinen via Zwitserland reden.

G. Teitler behandelt het gedwongen vertrek van de commandant van de „7 December”-divisie, genm Dürst-Britt, uit Indië in 1948. Dat vertrek wordt in sommige publikaties weliswaar vermeld, maar diepgaand behandeld is het niet. Uitgaande van de berichtgeving is een aantal oorzaken te vinden. Zo zou Dürst-Britt te weinig rekening hebben gehouden met de omgevingsfactoren, die in Indië anders waren dan in Nederland. Ook zou hij te weinig hebben gedaan aan de bestrijding van de Indonesische guerrillero's en zich te veel tegen het KNIL hebben afgezet. Na terugkeer verspeelde Dürst-Britt zijn laatste goodwill door suggestieve interviews te geven. In een slotwoord geeft Teitler aan, niet de betrouwbaarheid van de vermelde feiten te willen toetsen. Toch ontkomt hij er niet aan, door een beschrijving van de situatie, indirect een oordeel te geven.

J. Hoffenaar ten slotte bespreekt de terugkeer van de militairen van de KL uit Indonesië in de periode 1947-1951. Tot het moment dat de vijandelikheden werden gestaakt, was er permanent verschil van mening geweest tussen de legerleiding in Indonesië en de Nederlandse regering. De legerleiding wenste zoveel mogelijk ervaren troepen te behouden en dus zo laat mogelijk te repatriëren. De Nederlandse regering wilde, om verschillende redenen, de duur van het verblijf beperken. De legerleiding bleek veelal aan het langste eind te trekken, omdat uiteindelijk het militaire belang het zwaarste woog. De repatriëring

kwam pas goed op gang na de soevereiniteitsoverdracht en was in april 1951 afgerond. Bij de organisatie van de opvang en de begeleiding bij het vinden van een baan, heeft Nederland gebruik gemaakt van de ervaringen van de geallieerden. Daardoor is dit, aldus Hoffenaar, in vergelijking met andere landen op aanvaardbare wijze verlopen.

Met deze uitgave van de „Mededelingen” heeft de SMG een aantal interessante onderwerpen op wetenschappelijk niveau over het voetlicht gebracht. Lezing van het boekwerk wordt dan ook van harte aanbevolen. Degenen die kennis willen nemen van de inhoud, maar de prijs te hoog vinden, kunnen terecht in de Koninklijke Bibliotheek, alsmede in de meeste krijgsmacht- en universiteitsbibliotheken.

T. de KRUIJF, bgen gn

Mobilisatie in Nederland en België 1870-1914-1939

o.r.v. W. Klinkert, J. W. M. Schulten en L. de Vos, 80 blz., geïll. Uitg.: De Bataafsche Leeuw, Amsterdam, 1991. Prijs: f 34,90/Bfrs 695. ISBN: 90.6707.253.2

In deze bundel zijn de voordrachten opgenomen gehouden tijdens een symposium op de KMA op 4 en 5 okt. 1989. Van elk van de mobilisaties zijn de Nederlandse en Belgische ervaringen weergegeven. Tevens is getracht een „kruisverband” aan te brengen, door zowel de visie van de Nederlandse pers over de Belgische mobilisatie weer te geven als het omgekeerde. In een afsluitend referaat wordt de mobilisatie bij de Koninklijke marine besproken.

In een ten geleide geeft prof. dr. Teitler aan, dat mobilisaties de samenleving behoorlijk ontregelen en noemt o.a. tijdsduur en vrijstellingen als specifieke problemen. In de bijdrage over de Nederlandse mobilisatie van 1870 beschrijft drs.

B. P. Hoppenbrouwer de in Nederland aanwezige vrees voor een Pruisische annexatie als gevolg van de gebeurtenissen in de voorafgaande jaren. De bevolen mobilisatie was in korte tijd voltooid, evenals de concentratie van het leger. Daarmee waren de positieve zaken wel verteld. Op vele gebieden bleken tekorten, terwijl ook de wetgeving niet sluitend bleek (zo kon een gemeente inkwartiering weigeren). In hoeverre die perikelen een gevolg waren van de nog jonge parlementaire democratie wordt niet vermeld. In het officiële verslag worden vele feiten bloot- en vastgelegd. Dit rapport heeft in belangrijke mate ertoe bijgedragen dat ondanks de trage besluitvorming in 1914 toch vele problemen waren opgelost.

Bij de Belgische mobilisatie van 1870, beschreven door W. Steurbaut, was men daarentegen meer bevreesd voor Frankrijk. Die vrees was na 1848 ontstaan en opmerkingen van Napoleon III hadden nog het nodige eraan bijgedragen. Een incident, waarbij de spoorlijn Rijssel-Doornik bij vergissing werd opgeblazen, illustreert dit nog eens. Ook de Belgische mobilisatie verliep vlot. Opmerkelijk zijn de grote legersterkte en de aanzienlijke langere diensttijd van de Belgische dienstplichtige. Dat valt ook bij de andere mobilisaties te constateren. Ondanks de tekortkomingen, aldus Steurbaut, was het Belgische leger in zijn opdracht geslaagd.

Drs. W. Klinkert behandelt de Nederlandse mobilisatie van 1914. Weliswaar verliep de mobilisatie van de 200.000 man vlot, maar de uitrusting, geoefendheid en discipline waren onvoldoende. De Nederlandse militaire macht heeft geen enkele invloed gehad op het neutraal blijven van ons land, aldus Klinkert; de militaire leiding heeft dat echter niet begrepen. De verantwoordelijkheid van de Nederlandse politieke leiding in dezen wordt helaas niet aan de orde gesteld.

De behandeling van de Belgische mobilisatie van 1914 door prof. dr. L. De Vos is voor een belangrijk deel gewijd aan de verhouding tussen Nederlands- en Franstaligen in

het Belgische leger. Hoewel interessant is dat in dit thema minder relevant. Opmerkelijk is het relatief geringe aantal kaderleden in het Belgische leger, waaronder slechts 420 reserveofficieren. Schr. signaleert de relatieve achteruitgang van de Belgische troepensterkte t.o.v. de Franse, ondanks de toeneming in absolute zin. In 1870 was de verhouding 8:30, in 1914 daarentegen 8:150.

De oorsprong van het algemene veiligheidsbeleid stamt nog uit de 19e eeuw, want de aandacht wordt in Nederland vrijwel uitsluitend gericht op de militaire maatregelen, aldus drs. J. W. M. Schulten in zijn beschouwing over de mobilisatie van 1939. Bezat de Nederlandse officier nog een redelijke kennis van de recente ontwikkelingen op het gebied van de oorlogvoering, voor het overige was het „kommer en kwel”. Het commentaar van de Duitse militaire attaché, n.a.v. de oefeningen van 1938, was zonder meer vernietigend en ook Liddell Hart had weinig vertrouwen in de Nederlandse defensie.

Bij de Belgische mobilisatie van 1939 waren volgens J. M. Sterkendries meer dan 600.000 man betrokken en dat was het dubbele van het Nederlandse aantal. Opmerkelijk is de mededeling, dat de Duitse propaganda invloed zou hebben gehad op het moreel en de tucht; niet wordt vermeld waaruit dat is gebleken. Ook het ruimhartige verlof- en vrijstellingsbeleid had een negatieve invloed op de tucht; bovendien daalde hierdoor de sterkte met 25%.

In de behandeling van de Belgische pers over de mobilisatie van Nederland in 1939 vermeldt P. Schrijvers, dat men in het algemeen positief was en soms hoog opgef over het moderne Nederlandse materieel. Ook was men jaloers op de aanzienlijk hogere vergoedingen in het geval van kostwinnerschap.

Dr. P. G. G. M. Schulten bespreekt de visie van de Nederlandse pers op de drie Belgische mobilisaties. In 1870 was men nog zeer afstandelijk, in 1914 is er al meer sympathie voor het Belgische leger, maar in 1939 onderkent men lotsverbondenheid.

De inleiding van drs. H. de Bles over de mobilisatie van de Koninklijke marine beperkt zich tot het beschrijven van de inpassing van de Marine in de Nederlandse defensie.

Uit de beschrijvingen komen de organisatorisch goede voorbereiding en uitvoering van de mobilisatie naar voren. Daarbij kunnen de gesignaleerde gebreken worden geweten aan de lage prioriteit die in beide landen aan defensie was gegeven. Opvallend is dat de Nederlandse inleiders zich daarover duidelijker uitdrukken dan hun Belgische collega's. Verder kan worden geconstateerd dat de beide regeringen steeds in een vroeg stadium tot mobilisatie zijn overgegaan. Eventuele twijfels over de bereidheid daartoe, die in de afgelopen jaren wel eens zijn geuit, vinden in ieder geval in de geschiedenis geen bevestiging.

Al met al interessante leesstof, waarbij de duur van het symposium kennelijk geen ruimte heeft gelaten voor het maken van gevolgtrekkingen voor de toekomst. Dat zal de lezer zelf moeten doen. De bundel vormt daartoe een goed uitgangspunt.

T. DE KRUIJF, bgen gn

Duizend jaar oorlog

door dr. F. Snapper, 172 blz., 1 tab. Uitg.: auteur, Den Haag, 1990. Prijs: f 29,90.

Schrijver geeft in kort bestek een overzicht van de krijgshandelingen, met name in en rond onze Lage Landen, in de periode van 989 n.C. tot en met 1989. Het eerste jaartal is gekozen omdat in dat jaar het eerste van een serie vredesconclies werd gehouden, die tot doel hadden de oorlogvoering aan banden te leggen. In 1989 rondde schr. het boek af, juist toen er in Europa ingrijpende veranderingen plaatsvonden als gevolg van de omwenteling in de Oostbloklanden.

Het boek begint met een inleiding over de oorlogvoering tijdens de Griekse en Romeinse oudheid. Daarbij wordt een spreuk van de

Griek Pindarus aangehaald, die vervolgens in de rest van het boek als een soort *Leitmotiv* wordt gehanteerd: „Zoet is de oorlog alleen in de ogen van degenen die hem niet kennen, maar iemand met ondervinding vreest in zijn hart ten zeerste zijn nadering”. Na kort de ontwikkelingen in de Merovingische en de Karolingische periode te hebben geschetst, gaat schrijver met grote sprongen door de geschiedenis. Via de oorlogen ten tijde van de landsheren en het tijdvak van de Bourgondiërs en de Habsburgers, komt hij bij de periode van verzet en oorlog tegen Spanje. Vervolgens stelt hij de eerste twee Engelse zeeoorlogen, de oorlogen met de Franse monarchie en de oorlogen in het tijdvak van de liberale revoluties aan de orde, en besluit met de oorlog tegen Duitsland. In een epiloog besteedt hij nog aandacht aan de positie van Nederland in het naoorlogse Europa en de relatie tot de NAVO.

Per periode worden beknopt de staatkundige en eventueel dynastieke ontwikkelingen geschetst, met zo nodig de economische belangen die daarbij een rol speelden. Dat het voeren van de krijg bij dit alles een factor van elementair belang was, wordt vanzelfsprekend duidelijk naar voren gebracht. De aandacht wordt bij dit laatste ook gericht op de wijze van oorlog voeren en de technische hulpmiddelen die daarbij werden toegepast en aan de achtergrond van de diverse groepen binnen de krijgsmacht, zoals het „voetvolk”, de ridderschap en de stedelijke schutterijen. Ook wordt gekeken naar de weerslag die de oorlogvoering had op het dagelijkse leven en het functioneren van diverse bevolkingsgroepen. Een terugkerend thema is de aloude — en gedurende de eeuwen regelmatig opgepoetste — idee van de „rechtvaardige oorlog”, die niet zelden bleek te dienen ter bevordering en legitimering van het eigenbelang van oorlogvoerende partijen.

In zijn woord vooraf geeft schr. aan dat in eerste instantie een studie naar de oorzaken van de snelle capitulatie van de Nederlandse krijgsmacht in 1940 in de bedoeling had gelegen, maar dat gedurende het

onderzoek het object van studie zich uitbreidde, zodat „het uiteindelijke resultaat een tijdvak van de Middeleeuwen tot het heden beslaat”. Het is hierdoor echter niet meer geheel duidelijk welke vraagstelling de schrijver hanteert. Uit de epiloog blijkt m.i. dat het kennelijk gaat om het weergeven en verklaren van de houding van de Nederlanders, door de eeuwen heen, ten aanzien van defensie en oorlog. Snapper komt tot de conclusie dat de Nederlanders van oudsher een zeer kritische houding hebben ten opzichte van de landsverdediging. In de 17e eeuw bv. waren ze bereid te vechten wanneer hun (handels)belangen werkelijk dreigden te worden geschaad, maar dan moest het water hen ook wel tot de lippen staan. Oorlog was nu eenmaal slecht voor de commercie. In later eeuwen gingen volgens schr. nog andere motieven voor de relatief geringe defensie-investeringen een rol spelen, zoals het gevoel veilig genoeg te zijn achter de waterlinies en de succesvolle onthoudingspolitiek, die een sterke krijgsmacht overbodig scheen te maken. Essentieel was in ieder geval — zeker met de toenemende vernietigingskracht van moderne wapensystemen — dat strijd op Nederlands grondgebied tot onaanvaardbaar grote schade zou leiden. Bijzonder zinvol was daarom de defensie in een bondgenootschappelijk verband, waardoor de eerste klappen al buiten Nederland zouden kunnen worden opgevangen. Ofschoon naar Snappers mening Nederland zich in de NAVO kritisch zal blijven opstellen, hecht het in zijn legalistische benadering van de buitenlandse politiek veel waarde aan de besluiten van de internationale organisaties waarvan het deel uitmaakt.

„Duizend jaar oorlog” geeft een aardige opsomming van feiten en wetenswaardigheden op het gebied van de Europese en vooral vaderlandse (militaire) geschiedenis. De conclusies die worden getrokken zijn niet echt nieuw of verrassend, maar geven wel inzicht in de Nederlandse houding ten aanzien van oorlog en defensie.

drs. E.G. Vos, res tnt int

Nieuwe legerlogistiek

Voor wie zich bezighoudt met het denken in nieuwe logistieke structuren is dit artikel zeker de moeite waard.

Op heldere wijze zet schr. de nieuwe logistieke conceptie voor de Bundeswehr uiteen. Evenals de KL wordt de Bundeswehr geconfronteerd met de nieuwe politiek-militaire verhoudingen in Europa. En evenzo ondervindt de defensiebevoegdheid in de Bondsrepubliek pijnlijke chirurgische ingrepen. Dat wordt zichtbaar wanneer wij kijken naar de nieuwe Duitse logistieke conceptie, waarvan schr. terecht zegt, dat ze een radicale omwenteling is. De vernieuwing staat niet op zichzelf, maar past in de legerherformingsplannen (de *Heeresstruktur 2000*), die uiteindelijk moeten leiden tot een reductie van 370.000 man. Met de nieuwe logistieke conceptie vermindert de omvang van de bestaande logistieke organisatie met ongeveer 25%.

De behoefte aan logistieke eenheden en middelen, zowel in vredesals in oorlogstijd, kan nu en zeker in de toekomst niet meer ongelimiteerd worden gesteld, maar zal moeten zijn gekoppeld aan de (financiële) mogelijkheden. In vredesstijd heeft dat gevolgen voor opleidings- en oefenmogelijkheden en in oorlogstijd wordt het terugvallen op civiele ondersteuning noodzakelijk en onderdeel van het logistieke systeem. Dit leidt tot een integratie van civiele ondersteuning in het hele logistieke spectrum waarbij nieuwe organisatievormen en een andere wijze van logistiek optreden noodzakelijk worden. Het keuzevraag-

stuk waarvoor men komt te staan is de verdeling van gelden tussen de behoefte aan de instandhouding van logistieke capaciteiten en middelen in eigen beheer en de behoefte gebruik te maken van civiele ondersteuning in vredes- en oorlogstijd.

De inkrimping van de logistieke organisatie leidt tot een nieuwe structuur, waarbij nog slechts drie bevelsniveaus met logistieke middelen worden uitgerust. Het laagste niveau (bataljon/zelfstandige eenheid) blijft onaangetast en behoudt zijn *Versorgungsdienste*. Het eerstvolgende bevelsniveau, waarin logistieke eenheden worden ondergebracht is dat van de gemechaniseerde divisie. Die wordt uitgerust met een *Instandsetzungsregiment*, een *Nachschubregiment* en met zg. *Ortsfeste logistische Einrichtungen*. Onder deze laatste worden statische divisie-installaties verstaan, waarin met civiele ondersteuning alle logistieke functies t.b.v. divisietroepen en onder bevel gestelde brigades worden uitgeoefend. Het derde en laatste bevelsniveau, waarin nog logistieke middelen zijn terug te vinden is het legerniveau (basislogistiek). Daar wordt beschikt over logistieke brigades, bestaande uit mobiele logistieke eenheden, zoals de *Nachschub*-, *Transport*- en *Instandsetzungsregimenter*, alsook over statische legerdepots en herstelrichtingen. Evenals op divisieniveau vindt ook hier integratie met civiele bedrijven plaats. De logistieke brigades verlenen algemene steun aan het divisieniveau, waardoor zwaartepunten kunnen worden gelegd.

Het verschil met de huidige situatie is dat bij het veldleger de logistieke middelen niet meer worden aangehouden op de niveaus van brigade en legerkorps. In de territoria-

le organisatie verdwijnen bovendien de logistieke middelen bij de zg. *Wehrbereichskommandos*.

Het negatieve effect van het inkrimpen van de logistieke organisatie moet worden gecompenseerd met maatregelen in het logistieke functioneren. Aan de logistieke commandovoering zullen hogere eisen worden gesteld. Snelle (geautomatiseerde) informatiestromen in de nieuwe structuur, waar bevelsniveaus in de logistieke keten worden overgeslagen, zijn essentieel om het hoofd te bieden aan de schaarste aan logistieke middelen. Daaraan moeten dan de mogelijkheden worden gekoppeld om snel te reageren op kritieke logistieke situaties m.b.v. een adequate (lucht)transportcapaciteit. Het gebrek aan voldoende logistieke middelen in eigen beheer zal worden opgevangen door

Deze rubriek bevat uittreksels uit binnen- en buitenlandse publicaties. De verantwoordelijkheid van de redactie beperkt zich tot een juiste weergave van de inhoud van de artikelen.

civiele ondersteuning die van huis uit in het logistieke systeem wordt opgenomen.

De omschakeling leidt tot een rationalisering van het logistieke systeem. Begrotingsgelden zullen op een andere wijze moeten worden aangewend en het onderhoudssysteem zal aan veranderingen onderhevig zijn. Met name betreft dat de filosofie over preventief onderhoud, de wijze van materieelbevoorrading en de daarbij aan te houden voorraden. Voorts zal een beperkt gebruik van materieel bij opleiding en oefening een kostenverlaging (bv. bij brandstof en onderhoud) moeten

opleveren. Het gebruik van simulatoren i.p.v. het oefenen met het organieke materieel kan eveneens bijdragen tot het terugdringen van de behoefte aan een omvangrijke logistieke organisatie. Het kostenbewustzijn krijgt een voorname plaats. Het ongelimiteerd verbruiken van voorraden wordt in de toekomst aan banden gelegd door het invoeren van een geautomatiseerd kostenbewakingsstelsel. De commandanten zullen daarbij aan een budget worden gebonden.

Schr. constateert ten slotte dat het er met de realisering van de nieuwe logistieke conceptie, de daarmee samenhangende inkrimping van de logistieke eenheden en de rationalisering van het logistieke systeem, allemaal niet beter op wordt. E.e.a. is echter het gevolg van de gegeven omstandigheden, waarbij militaire reducties en slinkende defensiebudgetten noodzaken tot een heroriëntering op logistieke taken.

De nieuwe logistieke conceptie bevat zeker een aantal zaken die naar het Nederlandse logistieke systeem kunnen worden overgebracht. Wel moet erop worden gewezen dat de Duitse logistieke-functievervulling in het operationele optreden niet met de onze overeenkomt; het verschil vloeit voornamelijk voort uit het voorbereid zijn op een grootschalig optreden, al dan niet op eigen grondgebied. Niettemin is het zinvol kennis te nemen van deze nieuwe Duitse logistieke conceptie; te meer omdat ook wij ons op dit moment in een proces van vernieuwing bevinden.

W. Scholl, Oblt i.G. — Kaum etwas bleibt. Die neue Heereslogistik, ein radikaler Neuansatz. *Truppenpraxis* (1991)(1)42-48.

E. G. M. OTTERLOO, lkol aat